

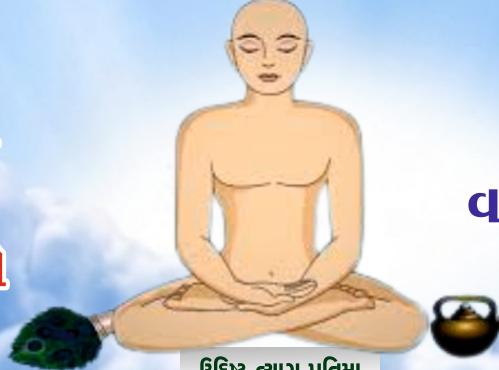
વર્ષ : ૪૮ ❖ અંક : ૦૯
સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૪

શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી પ્રેરિત

Retail Price Rs. 5/- Each

દિવ્યધ્વનિ

શ્રાવકની
11
પ્રતિમાઓ

ઉત્તરોત્તર
વધતાં સંયમના
પરિણામો

ઉદ્દિષ્ટ ત્યાગ પ્રતિમા

અનુમતિ ત્યાગ પ્રતિમા

પરિગ્રહ ત્યાગ પ્રતિમા

આરંભ ત્યાગ પ્રતિમા

બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા

રાત્રિભોજન ત્યાગ પ્રતિમા

સચિત્ત ત્યાગ પ્રતિમા

પ્રોષધોપવાસ પ્રતિમા

સામાયિક પ્રતિમા

વ્રત પ્રતિમા

દર્શન પ્રતિમા

શ્રીમદ્ મધુકોબ આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્શુભ - સેવા - સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)
કોબા ૩૮૨ ૪૨૬. (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

મો.નં. ૯૪૨૮૬૬૨૩૮૬ (કાર્યાલય / એકાઉન્ટ્સ), ૯૪૨૮૬૬૨૩૭૬ (રિસોશન / આવાસ)

Mail : mail@shrimadkoba.org, Web : www.shrimadkoba.org

આદ. વસંતબેન સંઘવીના 'ચંદ્રકળા તપ'ના પારણા

રક્ષાબંધન પર્વની ઉજવણી

ગુરુકુળના બાળકોને પ્રભાવના

:- પ્રેરક :-

શ્રદ્ધેયશ્રી આત્માનંદજી
ૐ

:- તંત્રી - સંપાદક :-

શ્રી મિતેશ એ. શાહ
(મો) ૯૪૨૭૦૬૪૪૭૯

:- સ્વત્વાધિકારી :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર
સંચાલિત)

ૐ

:- મુદ્રક-પ્રકાશક :-

ડૉ. શ્રી શર્મિષ્ઠાબેન એમ. સોનેજી
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર, કોબા
ૐ

:- પ્રકાશન સ્થળ :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭
ફોન: ૯૪૨૮૬૬૨૩૮૬
(એકાઉન્ટ્સ)
૯૪૨૮૬૬૨૩૭૬
(પ્રકાશન/આવાસ)
ૐ

:- લવાજમ શ્રેણી :-

ભારતમાં
ત્રિવાર્ષિક રૂ. ૪૦૦
આજીવન રૂ. ૨૦૦૦
પરદેશમાં
By Air Mail
ત્રિ-વાર્ષિક : Rs. 4000
\$-80, £-60
આજીવન : Rs. 15000
\$-300, £-220

દિવ્યધ્વનિ

અનુક્રમણિકા

- (૧) શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ ..... શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી ૫
- (૨) આત્મજ્ઞાનના લક્ષ્યે ..... પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજી ૭
- (૩) શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ..... બા.બ્ર.શ્રી સુરેશજી ૧૨
- (૪) સોળ કારણ ભાવના ..... બા.બ્ર.શ્રી કપિલભૈયા ૧૬
- (૫) કૃતજ્ઞતા ..... સમણ શ્રુતપ્રજ્ઞજી ૧૮
- (૬) સ્વાધ્યાય છે એક સેતુ ... પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ .. ૧૯
- (૭) સમાધિતંત્રનું અમૃતરસપાન ..... પ્રા. ચંદાબહેન પંચાલી ... ૨૧
- (૮) શ્રી મહાવીરાષ્ટક સ્તોત્ર ..... બા.બ્ર.અલકાદીદી ૨૪
- (૯) 'જ્ઞાનસાર' શાસ્ત્રનું 'સ્થિરતાષ્ટક' . શ્રી રમેશભાઈ ખંધાર . ૨૬
- (૧૦) સત્ તપ ..... બા.બ્ર. બિન્દુદીદી ૩૦
- (૧૧) તપનું માહાત્મ્ય ..... શ્રી ભાનુબેન શાહ ૩૨
- (૧૨) બાર ભાવના ..... મુમુક્ષુ ૩૬
- (૧૩) સમાજ-સંસ્થા દર્શન ૪૦

વર્ષ : ૪૮

સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૪

અંક-૦૯

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોબા - ૩૮૨ ૪૨૬ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન: ૯૪૨૮૬૬૨૩૮૬ (એકાઉન્ટ્સ)

૯૪૨૮૬૬૨૩૭૬ (પ્રકાશન/આવાસ)

mail@shrimadkoba.org, www.shrimadkoba.org

બેંકમાં સીધું દાન ભરવા માટેની વિગત

Bank Detail : Shrimad Rajchandra Adhyatmik Sadhana Kendra

Name of Bank : HDFC Bank Ltd.

Branch : Sughad, Gandhinagar - 382426.

A/c. No. : 50200070731240 • IFSC Code : HDFC0003067

BANK DETAILS FOR FOREIGN DONORS

IN FAVOUR OF : SHREE SATSHRUT SEVA SADHANA KENDRA

NAME of BANK : STATE BANK OF INDIA

BRANCH : NEW DELHI, MAIN BRANCH 11, PARLIAMENT STREET-110001

A/C NO. : 40102524216

SWIFT CODE : SBININBB104

INCOME TAX EXEMPTION UNDER SECTION (80G) 5 OF THE INCOME TAX ACT, 1961. VIDE NO. CIT / GNR / 80G / GNR89 / 2026-2027

INCOME TAX REGISTRATION U/S. 12AA. 041910192

લેખકો / ગ્રાહકો / વાચકોને

- ☞ 'દિવ્યધ્વનિ' દર મહિને પ્રગટ થાય છે.
- ☞ કોઈ પણ અંકથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.
- ☞ ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતનું લવાજમ સ્વીકારવામાં આવતું નથી.
- ☞ ચેક/ડ્રાફ્ટ/એમ.ઓ. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા'ના નામનો મોકલવો.
- ☞ સહુ સ્વજનો-મિત્રો વધુમાં વધુ ગ્રાહકો નોંધાવીને સહયોગી બને તેવી વિનમ્ર અપેક્ષા છે.
- ☞ ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહારમાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર અને પૂરું સરનામું અવશ્ય લખવું. ગ્રાહક નંબર સરનામાની ઉપર લખોલો હોય તે નોંધી રાખવા વિનંતી છે.
- ☞ સરનામામાં ફેરફાર થયાની જાણ તાત્કાલિક કરવા વિનંતી છે.
- ☞ કોઈપણ લેખ સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો કે ક્રમશઃ લેવો તેનો સંપાદકશ્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર રહેશે.
- ☞ લેખકોનાં મંતવ્યો સાથે સંપાદકશ્રીનું સહમત હોવું આવશ્યક નથી.

ગ્રાહકોને નમ્ર વિનંતી

આપના હાલના મોબાઈલ નંબર તેમજ E-mail એડ્રેસ સંસ્થાને આપના ગ્રાહક નંબર સાથે રેકર્ડ અપડેશન માટે તુરત જ મોકલી આપવા વિનંતી.

મો.નં. ૯૪૨૮૬૬૨૩૭૬,
વોટ્સએપ નં. ૯૪૨૮૬૬૨૩૮૬

: મુદ્રણસ્થાન :

ભગવતી ઑફસેટ

૧૫/સી, બંસીધર ઍસ્ટેટ, બારડોલપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪
ફોન : ૨૨૧૬ ૭૬૦૩

પ્રાર્થના

હે પરમકૃપાળુદેવ !

આપે કહ્યું છે કે, “લોકસમુદાય કોઈ ભલો થવાનો નથી. સ્તુતિ-નિંદાના પ્રયત્નાર્થે આ દેહની પ્રવૃત્તિ તે યોગ્ય નથી..”

આપની આવી અમૂલ્ય વાત પણ અમે જીવનમાં ઉતારી શક્યા નહીં તેનો અમને અત્યંત અફસોસ થાય છે. પહેલેથી જ જો આપની શિખામણ જીવનમાં ઉતારી હોત તો સંસારમાં જે કડવા અનુભવો થયા, દુઃખના દાવાનળથી દાઝ્યા અને “જેની એક પણ ચકવર્તીની સમસ્ત સંપત્તિ કરતા વધારે મૂલ્યવાન છે” એવા માનવભવના કેટલાયે વર્ષો લોકોની સ્તુતિને અર્થે અને નિંદાના પ્રયત્નાર્થે વ્યર્થ ગુમાવ્યા, તે ન ગુમાવ્યા હોત !

“એક ચોખાનો દાણો કાચો હોય તો બધા જ દાણા કાચા હોય” એ વાસ્તવિક સત્ય અમે સમજ્યા નહીં અને જુદી જુદી વ્યક્તિઓ પાસેથી જેમ જેમ જુદા જુદા અનુભવો થતા ગયા ત્યારે અંતે આપની વાતનું તથ્ય અમને સમજાયું ! “આ સંસાર અસાર છે” એ વાત હવે અમને મનમાં ઉતરી ગઈ છે. આપના શબ્દો અમને વારંવાર યાદ આવે છે કે, જગતને રૂડું દેખાડવા અનંતવાર પ્રયત્ન કર્યું, તેથી રૂડું થયું નથી. કેમકે પરિભ્રમણ અને પરિભ્રમણના હેતુઓ હજુ પ્રત્યક્ષ રહ્યા છે. એક ભવ જો આત્માનું રૂડું થાય તેમ કરવામાં વ્યતીત જશે તો અનંતભવનું સાટું વળી જશે. હે પ્રભુ ! આપના આ ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ બોધને ‘સ્વબોધ’ રૂપે પરિણમાવતાં કહીએ છીએ -

જ્ઞાન-દર્શન સહિત છે, તું અજર અમર અવિનાશી છે, શુદ્ધ-બુદ્ધ ને સ્વયંપ્રકાશિત, મુક્તિપુરીનો વાસી છે; ચેતી જા તું ચેતી જા તું, જીવન સફળ બનાવી લે, અનંત ભવનું સાટું હવે તું, એક ભવમાં વાળી લે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

પત્રાંક-૭૦૬

૧૬૫૧ (સ્થાનતીર્થ સમીપ),

ભાદરવા સુદ ૧૧, ગુરુ, ૧૯૫૨

શુભેચ્છાસંપન્ન આર્ય કેશવલાલ પ્રત્યે, લીંબડી.

સહજાત્મસ્વરૂપે યથાયોગ્ય પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

ત્રણ પત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે. ‘કંઈ પણ વૃત્તિ રોકતાં, તે કરતાં વિશેષ અભિમાન વર્તે છે’, તેમ જ ‘તૃષ્ણાના પ્રવાહમાં ચાલતાં તણાઈ જવાય છે, અને તેની ગતિ રોકવાનું સામર્થ્ય રહેતું નથી’ ઇત્યાદિ વિગત તથા ‘ક્ષમાપના અને કર્કટી રાક્ષસીના ‘યોગવાસિષ્ઠ’ સંબંધી પ્રસંગની જગતભ્રમ ટળવા માટેમાં વિશેષતા’ લખી તે વિગત વાંચી છે. હાલ લખવામાં ઉપયોગ વિશેષ રહી શકતો નથી, જેથી પત્રની પહોંચ પણ લખતાં રહી જાય છે. સંક્ષેપમાં તે પત્રોના ઉત્તર નીચે લખ્યા પરથી વિચારવા યોગ્ય છે.

૧. વૃત્તિઆદિ સંક્ષેપ અભિમાનપૂર્વક થતો હોય તોપણ કરવો ઘટે. વિશેષતા એટલી કે તે અભિમાન પર નિરંતર ખેદ રાખવો. તેમ બને તો ક્રમે કરીને વૃત્તિઆદિનો સંક્ષેપ થાય, અને તે સંબંધી અભિમાન પણ સંક્ષેપ થાય.

૨. ઘણે સ્થળે વિચારવાન પુરુષોએ એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન થયે કામ, ક્રોધ, તૃષ્ણાદિ ભાવ નિર્મૂળ થાય. તે સત્ય છે, તથાપિ તે વચનોનો એવો પરમાર્થ નથી કે જ્ઞાન થયા પ્રથમ તે મોળાં ન પડે કે ઓછાં ન થાય. મૂળસહિત છેદ તો જ્ઞાને કરીને થાય, પણ કષાયાદિનું મોળાપણું કે ઓછાપણું ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન ઘણું કરીને ઉત્પન્ન જ ન થાય. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં વિચાર મુખ્ય સાધન છે; અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (ભોગ પ્રત્યે અનાસક્તિ) તથા ઉપશમ (કષાયાદિનું

ઘણું જ મંદપણું, તે પ્રત્યે વિશેષ ખેદ) બે મુખ્ય આધાર છે, એમ જાણી તેનો નિરંતર લક્ષ રાખી તેવી પરિણતિ કરવી ઘટે.

સત્પુરુષના વચનના યથાર્થ ગ્રહણ વિના વિચાર ઘણું કરીને ઉદ્ભવ થતો નથી; અને સત્પુરુષના વચનનું યથાર્થ ગ્રહણ, સત્પુરુષની પ્રતીતિ એ કલ્યાણ થવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની ‘અનન્ય આશ્રયભક્તિ’ પરિણામ પામ્યેથી, થાય છે. ઘણું કરી એકબીજાં કારણોને અન્યોન્યાશ્રય જેવું છે. ક્યાંક કોઈનું

મુખ્યપણું છે, ક્યાંક કોઈનું મુખ્યપણું છે, તથાપિ એમ તો અનુભવમાં આવે છે કે ખરેખરો મુમુક્ષુ હોય તેને સત્પુરુષની ‘આશ્રયભક્તિ’ અહંભાવાદિ છેદવાને માટે અને અલ્પ કાળમાં વિચારદશા પરિણામ પામવાને માટે ઉત્કૃષ્ટ કારણરૂપ થાય છે.

ભોગમાં અનાસક્તિ થાય, તથા લૌકિક વિશેષતા દેખાડવાની બુદ્ધિ ઓછી કરવામાં આવે તો તૃષ્ણા નિર્બળ થતી જાય છે. લૌકિક માન આદિનું તુચ્છપણું સમજવામાં આવે તો તેની વિશેષતા ન લાગે; અને તેથી તેની ઇચ્છા સહેજે મોળી પડી જાય, એમ યથાર્થ ભાસે છે. માંડ માંડ આજીવિકા ચાલતી હોય તોપણ મુમુક્ષુને તે ઘણું છે, કેમકે વિશેષનો કંઈ અવશ્ય ઉપયોગ (કારણ) નથી, એમ જ્યાં સુધી નિશ્ચયમાં ન આણવામાં આવે ત્યાં સુધી તૃષ્ણા નાનાપ્રકારે આવરણ કર્યા કરે. લૌકિક વિશેષતામાં કંઈ સારભૂતતા જ નથી, એમ નિશ્ચય કરવામાં આવે તો માંડ આજીવિકા જેટલું મળતું હોય તોપણ તૃપ્તિ રહે. માંડ આજીવિકા જેટલું મળતું ન હોય તોપણ મુમુક્ષુ જીવ આર્તધ્યાન ઘણું કરીને થવા ન દે, અથવા થયે તે પર વિશેષ ખેદ કરે, અને આજીવિકામાં ત્રુટતું યથાર્થ ઉપાર્જન કરવાની મંદ કલ્પના કરે. એ આદિ

પ્રકારે વર્તતાં તૃષ્ણાંનો પરાભવ (ક્ષીણ) થવા યોગ્ય દેખાય છે.

૩. ઘણું કરીને સત્પુરુષને વચને આધ્યાત્મિકશાસ્ત્ર પણ આત્મજ્ઞાનનો હેતુ થાય છે, કેમકે પરમાર્થઆત્મા શાસ્ત્રમાં વર્તતો નથી, સત્પુરુષમાં વર્તે છે. મુમુક્ષુએ જો કોઈ સત્પુરુષનો આશ્રય પ્રાપ્ત થયો હોય તો પ્રાયે જ્ઞાનની યાચના કરવી ન ઘટે, માત્ર તથારૂપ વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય કરવા ઘટે. તે યોગ્ય પ્રકારે સિદ્ધ થયે જ્ઞાનીનો ઉપદેશ સુલભપણે પરિણમે છે, અને યથાર્થ વિચાર તથા જ્ઞાનનો હેતુ થાય છે.

૪. જ્યાં સુધી ઓછી ઉપાધિવાળાં ક્ષેત્રે આજીવિકા ચાલતી હોય ત્યાં સુધી વિશેષ મેળવવાની કલ્પનાએ મુમુક્ષુએ કોઈ એક વિશેષ અલૌકિક હેતુ વિના વધારે ઉપાધિવાળાં ક્ષેત્રે જવું ન ઘટે કેમકે તેથી ઘણી સદ્વૃત્તિઓ મોળી પડી જાય છે, અથવા વર્ધમાન થતી નથી.

૫. ‘યોગવાસિષ્ઠ’ નાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણ અને તેવા ગ્રંથોનો મુમુક્ષુએ વિશેષ કરી લક્ષ કરવા યોગ્ય છે.

વીરસ્તુતિ

હે પ્રભુ વીર દયા કે સાગર,
સખ ગુણ આગર જ્ઞાન ઉજાગર;
જબ તક જીઉં હંસ હંસ જીઉં,
જ્ઞાનસુધારસ અમૃત પીઉં.
ત્યાગુ લોભ-દમ્ભ-બુરાઈ,
ચાહૂં સખકી નિત્ય ભલાઈ;
જો કરના સો અચ્છા કરના,
ફિર દુનિયા મેં કિસસે ડરના.
હે પ્રભુ મેરા મન હો સુંદર,
જીવન સુંદર વાણી સુન્દર;
હે પ્રભુ વીર દયા કે સાગર,
સખ ગુણ આગર જ્ઞાન ઉજાગર.

કૃતજ્ઞતા ....

પાના નં. ૧૮ પરથી ચાલુ...

જરૂરિયાતની વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે.

(૨) એવા લોકોનો આભાર માનો જે તમારા ખરાબ સમયે તમારા પડખે ઊભા રહ્યા અને તમને નૈતિક રીતે ખૂબ સપોર્ટ કર્યો હોય.

(૩) એવા ઉપકારીઓનો આભાર માનો જેમણે તમને જીવતા શીખવ્યું, તમને જ્ઞાન આપી સમૃદ્ધ બનાવ્યા, તમને સારી સલાહ આપી ખરાબ પરિસ્થિતિમાં જતાં બચાવ્યા.

(૪) દિવસમાં બે-ત્રણ વાર થોડા અટકીને એવા લોકોનો પણ આભાર માનો જે તમને અત્યારે વર્તમાનમાં આ ક્ષણે મદદ કરી રહ્યા છે.

(૫) રોજ એક કે બે વ્યક્તિ માટે આભારપત્ર લખી તમારી આભારની લાગણી એમની સામે વ્યક્ત કરો.

(૬) બાળકોને આપણે ‘થેન્કયુ’ કહેતા શીખવીએ છીએ, પણ એ થેન્કયુ શેના માટે કહ્યું છે એ પણ સાથે ઉમેરવાનું શીખવવું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે “આજે તમે મને હોસ્પિટલ પહોંચવા માટે મદદ કરી એના માટે હું આપનો આભારી છું.”

(૭) જીવનમાં આવતી મુશ્કેલીઓની ઘડીઓનો અને મુશ્કેલીઓ ઊભી કરનાર લોકોનો પણ આભાર માનો કેમકે એ કઠિન ક્ષણો અને કઠોર લોકો તમને જીવનના ઘણા નવા મૂલ્યવાન પાઠો શીખવીને જાય છે.

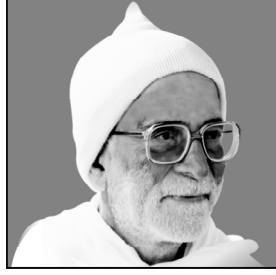
છેલ્લે એક મહત્ત્વની વાત કરીને વિરામ લઈએ અને એ વાત એ છે કે, “જેની પાસે છે, એમને વધુ આપવામાં આવશે અને જેમની પાસે નથી એમની પાસે જે કંઈ બચ્યું છે એ ઝુંટવી લેવામાં આવશે.” આ કંઈ બાબત તરફ ઈશારો કરે છે? કૃતજ્ઞતા તરફ. જે દિલથી આભાર માનશે એમને વધુ મળશે અને જે આભાર નહિ માને એમને જે કંઈ આપવામાં આવ્યું છે, એ છિનવી લેવામાં આવશે. ચાલો, હવે વાતો નહિ પણ આ જ્ઞાનનું જીવનમાં અને જીવન વ્યવહારમાં અમલીકરણ કરીએ.

આત્મજ્ઞાનના લક્ષ્યે ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસન

*** પરમ શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી ***

કોઈપણ લક્ષ્યને પામવા માટે એક સુવ્યવસ્થિત યોજના અને પૂર્વ-તૈયારી હોવી જરૂરી છે. લૌકિક રીતે વિચારીએ તો પણ આપણે આવી તૈયારી કરતાં હોઈએ છીએ. કારમાં ક્યાંક દૂરની મુસાફરી કરવાની હોય, તો એક ચોક્કસ સ્પીડમાં કાર ચલાવવાની હોય છે. તો તે માટે આગલા દિવસે જ બધું ચેક કરી લેવું પડે. પેટ્રોલ, ઓઈલ, પાણી, ટાયર, બ્રેક વગેરે વગેરે જોઈ લેવાં પડે. આ બધી પૂર્વતૈયારી કર્યા વગર જો ગાડી દોડાવીએ તો જ્યાં જવાનું છે તેના બદલે ક્યાં પહોંચી જઈએ તે કહેવાની જરૂર નથી.

જોઈએ તો- યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયમ, પ્રત્યાહાર. પછી ધારણામાં એ થોડું આવે, ધ્યાનમાં વિશેષ આવે.

ધર્મ કરવો બહુ સારો છે, ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. પણ ધર્મ કરવાની પાત્રતા, યોગ્યતા કેળવી ન હોય, તો ધર્મ-ઉપદેશ સાંભળે, પણ તેનાથી કોઈ ફાયદો થાય નહીં. એટલું જ નહીં, ઘણીવાર વિપરીત અસર થાય.

જીવનમાં યમ, નિયમ, આસન, પ્રત્યાહાર, એટલી તૈયારી હોવી જોઈએ. પછી ધારણામાં બાહ્ય ચિંતન આવે છે તેને ત્રાટક કહેવામાં આવે છે. ત્રાટક એટલે ભગવાનની ‘મૂર્તિ’ અથવા ‘ઝં’ અથવા ‘બિંદુ’ અથવા કોઈ પ્રતીક સામે એકીટસે જોઈ રહેવું. મટકું માર્યા વિના અથવા નાનું જ મટકું મારીને એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરવો. આ વિષય ‘યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય’માં ‘આઠ દષ્ટિની સજ્જાય’માં આવે છે.

જો એક નાની મુસાફરી માટે પણ આ બધા વિચારો કરવાની અને પૂર્વતૈયારી કરવાની જરૂર હોય તો પછી આત્મકલ્યાણના પંથે ચાલી રહ્યા હોઈએ ત્યારે પૂર્વતૈયારી જરૂરી નહીં? ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસન એ આવી પૂર્વતૈયારીના જ એક ભાગ છે, જેના વિષે થોડું વિચારીએ. અહીં પહેલો પ્રશ્ન તો એ જ ઊભો થાય કે ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસન કઈ રીતે કરવું? આમ તો કૃપાળુદેવ તેનો જવાબ આપે છે, બધા જ્ઞાનીઓ તેનો જવાબ આપે છે,

“દશા ન એવી જ્યાં સુધી, જીવ લહે નહિ જોગ; મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં, મટે ન અંતર રોગ.”

ચિંતન, મનન એ આગળની સ્થિતિ છે. વેદાંતની પરિભાષામાં ચિંતન, મનન, નિદિધ્યાસન આવે છે. પણ વેદાંતનો ઉપદેશ કોને આપવામાં આવે છે? ઉત્તમ મુમુક્ષુને. ષટ્ સંપત્તિથી જે સજ્જ નથી, તેને શ્રીગુરુ બ્રહ્મજ્ઞાન આપતા નથી. બીજું બધું કરવાનું કહે. એ સેવા કરે, ભક્તિ કરે, વ્યવસ્થા કરે-આ બધું કરે, પણ ચિંતન એ જુદું છે. મહર્ષિ પતંજલિના ‘યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય’માં ચિંતન ક્યાં આવે છે, તે

ચિંતન પર સામાન્ય વિચારણા કરી શકીએ. પણ તેનું નામ પ્રભુસ્મરણ એવું રાખવું. ચિંતન તું શેનું કરવા માંગે છે? તું જેનું ચિંતન કરવા માંગે છે એનું સ્વરૂપ અથવા તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયો જેણે રૂડા પ્રકારે જાણ્યા નથી તેને ચિંતન નહીં પણ ચિંતા થાય છે. તેને મહાવીર ભગવાન અને બીજા આચાર્યો આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એવું નામ આપે છે. સંતોના નાના-નાના ભજનની અંદર બધા આગમ આવી જાય છે. આ અનુભવવાની વાત છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત આવડવું બહુ જરૂરી નથી. સરળતા, સદ્ગુરુની સેવા, સચ્ચાઈ આ જરૂરી છે. “કપટ રહિત થઈ આતમ અરપણા” જરૂરી છે.

હાલ એવી એક વિચારધારા પણ ચાલે છે કે ભાઈ, આત્મા જ ગુરુ છે. તો ગુરુની કે સત્સંગની શી આવશ્યકતા છે? આત્મા તો અંદર બેઠેલો છે, ને

એનું ધ્યાન કરવાનું. તો પછી સત્સંગ અને ભક્તિ, પાત્રતા અને સદ્ગુરુ આ બધી માથાકૂટ શા માટે!! આપણે તો બસ આંખ બંધ કરીને બેસી જઈએ! પણ ભાઈ, “વહ સાધન બાર અનંત ક્રિયો, તદ્દપિ કદ્દુ હાથ હજુ ન પર્યો” આ બધું ભૂતકાળમાં અનંત વાર કરી ચૂક્યા છીએ. વર્તમાન જ્ઞાની પુરુષોએ કહેલું છે તેનું આગમપ્રમાણ પણ છે. “મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ત્રીવક ઉપજાયો, પૈ નિજ આતમજ્ઞાન બિના સુખ લેશ ન પાયો.” જે પ્રવચનસારની રૂઝમી ગાથાનો ભાવાર્થ છે. આપણે બંનેનો સમન્વય કરવાનો.

“સમજ વિનાનું રે સુખ જીવને નથી,
ભલે કોટી યુગો વહી જાય.”

આલોચનામાં પણ આપણે બોલીએ છીએ “સમજ સાર સંસાર મેં સમજુ ટાળે દોષ” હું સમજણવાળો છું કે અણસમજણવાળો? આપણે જીવનમાંથી દોષ ટાળતા હોઈએ તો સમજુ છીએ અને તેનું સુપરલેટીવ ડિગ્રી બતાવે છે - “સમજ સમજ કર હી ગયા, જીવ અનંતા મોક્ષ.”

આ વાત નિશ્ચયથી કરેલ છે. એકલી સમજણથી કોઈ મોક્ષ ન જઈ શકે. સાચી સમજણથી મોક્ષમાર્ગનો પ્રારંભ થાય છે. સમજીને સુધરે, સમજીને પાપરહિત થાય, સમજીને સંતોનો ને આત્માનો પરિચય કરે તો કંઈક બને. જોકે આત્માનો પરિચય કરવાની શક્તિ સામાન્ય માણસમાં હોતી નથી. માટે સત્ય જેમનામાં પ્રગટ થયું છે, તેમનો પરિચય કર, સંતોનો પરિચય કર, ઘણા ગુણો જેમનામાં પ્રગટ થયા હોય એવા ગુણીયલજનોનો પરિચય કર. પરમાત્માની વાત તો પૂછવાની નથી. બધા ગુણો જેમનામાં પ્રગટ થયા છે એવા પરમાત્મા છે. પણ એવા પરમાત્મા સાથે સીધો પ્રેમ થઈ શકતો નથી, કારણકે વીતરાગ દર્શનની માન્યતા પ્રમાણે અત્યારે પરમાત્મા-પૂર્ણ પરમાત્મા છે નહીં. એટલે વાચા મીડિયા જવું પડે છે. માટે -

“સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન જિનરૂપ;
સમજયાં વણ ઉપકાર શો? સમજયે જિનસ્વરૂપ”

આ કંઈ એકાગ્રતાના અભ્યાસને હતોત્સાહિત કરવા માટે કહેવામાં આવતું નથી, પણ જે ફેશન છે અને દરેક એમ માને છે કે હું ધ્યાન કરું છું. પણ ભગવાન કહે છે -

“જ્ઞાન, ધ્યાન, વૈરાગ્યમય, ઉત્તમ જહાં વિચાર;
એ ભાવે શુભ ભાવના, તે ઉતરે ભવપાર.”

ધ્યાન એકલું જ નહીં, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પણ હોય. અને વૈરાગ્યમાં ભક્તિ આવી જાય છે. જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ હોય તો જ ધ્યાન હોય. અને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ વગર સાચું ધ્યાન ન હોય. માટે બંને કરવા. સાચો વૈરાગ્ય લાવવો અને સાચી ભક્તિ લાવવી. સમજણપૂર્વક ભગવાનને ઓળખવા અને ભગવાનના ગુણગાન કરવા. ભગવાનના ગુણગાન કોણ કરે? મુખથી કરીએ એ તો પ્રાસંગિક છે, પણ હૃદયથી કરવા. આત્મા જ્યારે અંતરથી ભગવાનના ગુણગાન કરે છે ત્યારે તેનું નામ ભક્તિ બને છે.

“ભક્તિ કરવી હોય તેણે રાંક થઈને રહેવું રે,
મેલવું અંતરનું અભિમાન રે.”

આત્મજ્ઞાન થવા માટે કૃપાળુદેવે પત્ર ક્રમાંક-૨૫૪માં આ ચાર વસ્તુ કરવાની કહી છે: (૧)સ્વચ્છંદનો નિરોધ, જેટલા પ્રમાણમાં થાય તેટલા પ્રમાણમાં. (૨) આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છાનો ત્યાગ, (૩) પરમ વિનયની ઓછાઈનો ત્યાગ. એટલે કે પરમ વિનય પ્રાપ્ત કરવો અને આટલું થયા પછી, (૪) પદાર્થનો અનિર્ણય ટળે. એટલે પદાર્થનો નિર્ણય થયે નિશ્ચયથી આત્મજ્ઞાન થાય. પદાર્થનો નિર્ણય બે કક્ષાએ થાય છે. દીકરાને સદ્ગૃહસ્થ બનાવ્યો તો બે કક્ષાએ બનાવ્યો. પહેલા તો એને સંસ્કાર આપ્યા, ભણાવ્યો, ગણાવ્યો અને હોશિયાર બનાવ્યો. ત્યારબાદ પછી એની ભાવના પ્રમાણે એના ઍંગેજમેન્ટ કર્યા અને એના લગ્ન કર્યા.

સ્વચ્છંદ ઘટાડ્યો, દુનિયાની ઈચ્છાઓ ઓછી કરી, પરમ વિનય ન થાય તો પહેલા સામાન્ય વિનય કર્યો. જોકે કૃપાળુદેવ કોમ્પ્રોમાઈઝ નથી કરતા.

સાચું ધ્યાન લાગે નહીં, એને આત્મસાક્ષાત્કાર કે જેને તમે સમકિત કહો છો તે થાય નહીં, તે વાત સ્પષ્ટ રીતે શાસ્ત્રમાં તો કહી જ છે પણ જેને વાંચવું હોય તેણે પત્રાંક-૭૫૧ વાંચવો. પહેલા પ્રકારનું સમકિત ન થયું હોય તો બીજા પ્રકારનું સમકિત થાય નહીં. જેણે સદ્ગુરુ અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી અને તેમના પ્રત્યે પ્રગાઢ, પ્રચૂર પ્રીતિ અને શ્રદ્ધા થઈ નથી, એને સ્પષ્ટમાં પણ સાચું સમકિત પ્રાપ્ત થાય નહીં.

પ્રક્રિયા લાંબી છે. મોહનીય કર્મનો નાશ કરવાનો પ્રયોગ દીર્ઘકાલીન છે. ધીરજ, શ્રદ્ધા અને સત્સંગની ઉપાસના ન હોય તો એ ન થઈ શકે. સદ્ગુરુ અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણીને તેમની પરિક્રમા કરવી. ભગવાનનું લાંછન (ચિહ્ન) હોય તે પણ જોવું. એનાથી આપણને વ્યક્તિગતપણે એ ભગવાન યાદ આવે છે. આ માટે મોક્ષમાળાના ૧૩ અને ૧૪ બંને પાઠ વાંચવાં. એમાં શિષ્ય તર્ક પણ કરે છે કે એનાથી વ્યક્તિગત રાગ ન થાય? એવું નથી. આમ તો બધા ભગવાન સરખા જ છે. જુદા-જુદા ભગવાનની જુદી-જુદી વિશેષતા છે. ઋષભદેવ ભગવાન-તો દીર્ઘકાલીન તપસ્યા અને તીવ્ર વૈરાગ્ય. ‘ભાગવત’ના દસમા સ્કંધમાં એનું વર્ણન આવે છે. બ્રહ્મા એટલે કે નાભિરાજના પુત્ર. એમને કેમ યાદ કરવા? ત્યાગ, અત્યંત નિઃસ્પૃહતા, અપરિગ્રહપણું. નેમિનાથ ભગવાનને કેમ યાદ કરવા? તેમનો તત્કાળ નિર્ણય અને તેનું પાલન. પશુઓને જોયા કે તરત જ - “સારથિ રથ પાછો વાળી ઘો.” મહાવીર ભગવાન - ખૂબ પરિષદ, મહાજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી મૌન, અનિદ્રા અને એકાંતવાસ.

ભગવાનને જાણવાથી, જોવાથી આપણને પ્રેરણા મળે છે. જુદાજુદા ગુણો વિકાસ કરવાનું આપણને બળ મળે છે. જો એમના જેવા થવું હોય તો- “તારા જેવા મારે થાવું છે, પ્રભુ તારું ગીત મારે ગાવું છે.” ભગવાનની અથવા સદ્ગુરુની પરિક્રમા કરવી. તેમના પગના અંગૂઠાને નિરખવાથી શરૂઆત

કરવી. ભગવાનના ચરણકમળને ત્રણ લોક સેવે છે, તે માત્ર ઉપચારથી નથી. ભગવાનના ચરણકમળમાંથી નિરંતર જ્ઞાનાનંદનો પ્રવાહ પ્રવહે છે.

એકાગ્રતા... એકાગ્રતાનો અભ્યાસ. બીજું કંઈ ચિંતવવું નહીં. એમનો અંગૂઠો, પછી એમના પગ... ધીરેધીરે ઉપર જવું. બીજા કોઈ વિચાર ન કરવા. અનુપ્રેક્ષા, ભગવાનની પરિક્રમા અને તે સમયે ભગવાનના ગુણોનું ચિંતન કરવું. શરૂઆતમાં એકાગ્રતા નહીં રહે, ધ્યાન બીજે જતું રહેશે પણ ચિંતા ન કરવી. એક ભગવાન, પછી બીજા ભગવાન, ત્રીજા ભગવાન.... આથી આપણો આત્મા નિર્મળ બને છે, સદ્ગુરુમય બને છે. આત્મા પાણી સમાન છે. એમાં લાલ રંગ નાખો તો લાલ બને, લીલો રંગ નાખો તો લીલો. વચનામૃતમાં એક જગ્યાએ આવો ઉલ્લેખ છે. આત્મા જે વસ્તુનું ચિંતવન કરે તે રૂપે પરિણમે છે. તેથી જ ન જોવા જેવા દૃશ્ય ન જોવા, ન ખાવા જેવી વસ્તુ ન ખાવી, ન સૂંઘવા જેવી વસ્તુ ન સૂંઘવી, ન બોલવા જેવી વાણી ન બોલવી. એ પણ ધર્મનું અંગ છે. ધર્મ ચારેય અનુયોગથી ચાલે છે. આપણે એક અનુયોગથી ધર્મ જાણીએ અને બાકીનાની ઉપેક્ષા કરીએ તે ન ચાલે. આનંદઘનજી જેવા મહાન યોગીશ્વર કહે છે -

“મનડું કિમ હી ન બાજે હો કુંથુજિન,
મનડું કિમ હી ન બાજે,
જિમ જિમ જતન કરીને રાખું,
તિમ તિમ અળગું ભાજે...”

એ રીતે ઉપરથી નીચે, નીચેથી ઉપર ભગવાનને નિરખતા જવાનું. એ જ રીતે સદ્ગુરુને નિરખતા જવાનું. આ તો નિશ્ચય સન્મુખ સાધનાની વાત ચાલે છે. દરેક પરંપરામાં દીક્ષાનું મહત્ત્વ છે. શરૂઆતના વર્ષોમાં સેવા જ મુખ્ય હોય. ગુરુ થોડો થોડો બોધ આપે પણ મુખ્ય તો સેવા જ કરવાની હોય. એની પાછળ રહસ્ય રહેલું છે. “સેવે સદ્ગુરુ ચરણને...” ચરણ એટલે ત્રણેય. સદ્ગુરુ ચરણ,

સદ્ગુરુ આજ્ઞા અને ચરણ એટલે ચારિત્ર. અને એ પણ “ત્યાગી દઈ નિજ પક્ષ.”

આને યોગ પરિભાષામાં ત્રાટક અથવા ધારણા કહે છે. જેનું જીવન પવિત્ર છે, જેણે ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે, જેણે સામાન્યપણે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે, જેનામાં દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા જેવા ગુણો છે એવા શિષ્ય, એવા સાધક બનવું જરૂરી છે. અને પછી જે ભગવાનની પરિક્રમા કરી હતી એ ભગવાનને પ્રેમપૂર્વક દૈદ્યમાં રાખી ચોવીસે કલાક, જેટલું બને તેટલું ભગવાનનું સ્મરણ કરવું. આ આત્માના ધ્યાનનો પ્રારંભ છે, કેમકે સદ્ગુરુ કે પરમાત્મા કોઈ વ્યક્તિ નથી પણ પ્રગટ શુદ્ધ આત્મા છે.

ભગવાનનું ધ્યાન કરીએ એટલે શું થાય? “મન શાંત ભયો મિટિ સકલ દ્વંદ્વ, ચાખ્યો સ્વાતમરસ દુઃખનિકંદ.”

પણ એ એકદમ ન બને. જેનામાં એવી પાત્રતા આવી હોય, એણે અગિયાર વાર કે એકવીસ વાર પરમાત્માનું, સદ્ગુરુનું સ્મરણ કરીને શરીરની અનુપ્રેક્ષા કરવી. આંખ બંધ કરીને એવું ચિંતન કરવું કે હું આ અંગૂઠો નથી, આ અંગૂઠામાં રહેલ રક્ત, માંસ, મજ્જા કે હાડકાં એ પણ હું નથી. હું તેનો જાણનાર છું. કેમકે શરીર તે જડ છે અને હું જ્ઞાન સ્વરૂપી, આનંદ સ્વરૂપી ચૈતન્ય છું. ઉપનિષદમાં આને ‘નેતિ નેતિ’નો પ્રયોગ કહે છે.

એ પ્રમાણે શરીરના બીજા અંગો લેવા. શરીરથી ભિન્નપણાની ભાવના એકદમ રહેતી નથી. બીજી બધી વસ્તુ યાદ આવે છે. તો ગુરુની અને ભગવાનની પરિક્રમા કરી હતી તે તો ‘ઉપાદેય’ ભાવથી કરી હતી. અહીંયા ‘હેય’ ભાવથી કરવી. “હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી, દેહ, સ્ત્રી, પુત્રાદિ મારા નથી. શુદ્ધ ચૈતન્ય રૂપ અવિનાશી, એવો હું આત્મા છું.” આત્મા છું, હું આત્મા છું. એવું કહેતી વખતે મન ઠેકાણે ન રહે તો આંખ ઉઘાડી નાખી ભગવાનના, ગુરુના દર્શન કરવા. આને દેહભિન્નત્વની ભાવના કહેવામાં આવે છે.

વચ્ચે આપણું મન બગડી જવાનું. બીજા બધા વિચારો આવવાના, ત્યારે ભગવાનને પકડી લેવા, ગુરુને પકડી લેવા. જેમ પડણું એવું લાગે ત્યારે નિસરણી પકડી લઈએ છીએ અને નીચે પડતા આપણે અટકીએ છીએ, તેમ ગુરુને પકડીને, ભગવાનને પકડીને નીચે પડતા અટકીએ. એમ ધીમે ધીમે આખા શરીરની અનુપ્રેક્ષા કરવી. એ પણ એક પ્રકાર સંતોએ કહ્યો છે.

ધ્યાન સીધું ન કરવું. ભક્તિ કર્યા પછી ધ્યાન કરવું, મંત્રલેખન કર્યા પછી ધ્યાન કરવું. ભગવાનના જે ગુણોનું ઉઘાડી આંખે ધ્યાન કર્યા પછી જ બંધ આંખે ધ્યાન કરવું. આગળ ધ્યાનના બીજા પ્રકારો પણ આવે છે, જે ‘સમયસાર’ આદિથી જાણવા. ભગવાન કહે છે કે જે ‘જગતના પદાર્થો મારા છે’ એવું બધું માનતો હોય એને ધ્યાન થઈ શકે નહીં. ‘સમયસાર’ની ૧૮, ૨૦ અને ૨૧મી ગાથામાં પહેલા જગતના પદાર્થોની મોહાસક્તિને તોડાવી છે.

આનું આગમપ્રમાણ શું? ‘મેરી ભાવના’માં પહેલી બે કડીથી આઠ કડી સુધી આત્માનું ધ્યાન કરતાં નથી. કમબદ્ધ રીતે શું કરવું એ વર્ણવ્યું છે. વર્તમાનકાળના સંતોની વાણીથી આપણે વિચારવું. માત્ર ધ્યાનના સમયે જ ધ્યાન કરે તેને ધ્યાન લાગતું નથી. આ માટે દિવસમાં વારંવાર પ્રભુ, ગુરુ અને આત્માનું સ્મરણ કરતાં રહેવાનું છે.

“હું તો હાલું ચાલું ને હરિ સાંભરે રે, મારું હાલવું તે અટકી જાય, હરિ મને સાંભરે રે...” અને “ઘડી ઘડી પલ પલ સદા પ્રભુ સુમિરન કો યાવ, નર ભવ સફલો જો કરે, દાન, શીલ, તપ ભાવ.”

સાધના માત્ર પા કલાક, અડધો કલાક કરવાની નથી. થોડી થોડી સાધના તો આખો વખત કરવાની છે. વિશેષ સાધના ભક્તિ વખતે, ચિંતન વખતે, ધ્યાન વખતે કરવાની છે. આ પ્રમાણે આત્માના ધ્યાનના પ્રારંભ વિષે આપણે ચર્ચા કરી.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

ગ્રંથકર્તા : પરમતત્ત્વજ્ઞ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી (ક્રમાંક-૩)

ટીકા : આત્મપ્રબોધિની ટીકાકાર : બા.બા.શ્રીસુરેશજી

ઉત્થાનિકા : હવે શ્રીગુરુ ક્રિયાજડ મુમુક્ષુના લક્ષણ દર્શાવતી ગાથા પ્રસ્તુત કરે છે-

મૂળ ગાથા

બાહ્ય ક્રિયામાં રાયતા, અંતર્ભેદ ન કાંઈ;
જ્ઞાનમાર્ગ નિષેધતા, તેહ ક્રિયાજડ આંઈ ॥૪॥
હિન્દીગાથા

बाह्य क्रिया में मग्नता, अन्तर्भेद न जहां;
ज्ञानमार्ग निषेधता, वही क्रियाजड यहाँ ॥४॥
ગાથાર્થ : જેમનો ઉપયોગ બાહ્ય ક્રિયામાં જ મગ્ન રહે છે, જેઓ સ્વ-પર વિવેકથી રહિત છે તથા જેઓ સ્વ-પરના વિવેક દ્વારા સ્વસંવેદન કરવારૂપ જ્ઞાનમાર્ગનો નિષેધ કરે છે તેઓને અત્રે ક્રિયાજડ કહેવામાં આવ્યા છે.

આત્મપ્રબોધિની

શિષ્ય : આ ગાથામાં ક્રિયાજડના કેટલા લક્ષણો દર્શાવવામાં આવ્યા છે ?

શ્રી ગુરુ : આ ગાથામાં ક્રિયાજડના ત્રણ લક્ષણો બતાવવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ - બાહ્ય ક્રિયામાં મગ્નતા, બીજું-અંતર્ભેદનો અભાવ અને ત્રીજું-જ્ઞાનમાર્ગનો નિષેધ કરનાર.

શિષ્ય : ક્રિયાજડ કેવા પ્રકારે બાહ્ય ક્રિયામાં જ મગ્ન રહે છે ? દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવવા કૃપા કરશોજી.

શ્રી ગુરુ : જેમ મુનીમનો ઉપયોગ (મન) વસ્તુઓની લેવડદેવડમાં જ વ્યસ્ત રહે છે, વેપારમાં લાભ-હાનિનો વિચાર નથી કરતો, તે પ્રમાણે ક્રિયાજડનો ઉપયોગ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનની બાહ્ય વિધિમાં જ મગ્ન રહે છે. જે અંતરંગ પરિણામ (ભાવો) થી અનુષ્ઠાન ફળદાયક બને છે તે પરિણામો તરફ જરા પણ ધ્યાન હોતું નથી. ઉદાહરણ તરીકે 'સિદ્ધચક્ર વિધાન કરવાથી સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ થાય છે'- આવો ઉપદેશ સાંભળીને સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિનું વાસ્તવિક કારણ વીતરાગતા અથવા રત્નત્રયની અભેદતાથી અજાણ

રહીને સંપૂર્ણ બાહ્ય વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે છે, બાહ્ય વિધિવિધાનોમાં કિંચિત્ પણ ત્રુટિ રાખતા નથી, પૂર્ણ ઉપયોગશક્તિ તેમાં જ લગાવે છે, પરિણામ (વિશુદ્ધિ) અને અભિપ્રાય (વીતરાગતાનું લક્ષ્ય) પર કિંચિત્ પણ ધ્યાન હોતું નથી અને તેની અનિવાર્યતા પણ લાગતી નથી; માત્ર વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન પૂર્ણ કરવામાં જ સિદ્ધપદ મળી જશે તેવું માનીને કૃતકૃત્ય થાય છે. આ રીતે ક્રિયાજડનો ઉપયોગ બાહ્ય ક્રિયાઓમાં મગ્ન રહે છે.

શિષ્ય : અંતર્ભેદ એટલે શું ?

શ્રી ગુરુ : પોતાની નિર્મળ બુદ્ધિ (પ્રજ્ઞા) દ્વારા સ્વ ભાવ અને પર ભાવનો વિવેક કરવો તેને અંતર્ભેદ કહે છે.

શિષ્ય : જ્ઞાનમાર્ગ શું છે ?

શ્રી ગુરુ : 'સમગ્ર વિશ્વથી અત્યંત ભિન્ન હું એક અખંડ, પરિપૂર્ણ સચ્ચિદાનંદમય ચૈતન્ય તત્ત્વ છું' - આવું જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધાન કરીને સમસ્ત દૃશ્ય જગતથી ચિત્તને ઉદાસીન કરી, પોતાના સહજ શુદ્ધ સ્વભાવની મર્યાદામાં દૃઢતાપૂર્વક વળગી રહેવાના પુરુષાર્થનું નામ જ્ઞાનમાર્ગ છે.

શિષ્ય : ક્રિયાજડ જ્ઞાનમાર્ગનો નિષેધ કયા પ્રકારે કરે છે ?

શ્રી ગુરુ : જીવ, અજીવ વગેરે તત્ત્વો તો જેવા છે તેવા જ છે અને તેવા જ રહેશે. તત્ત્વોને જાણવાનો શો લાભ ? કાં તો ભક્તિ કરો અથવા વ્રતાદિનું પાલન કરો, જેથી પાપનો નાશ થઈ પુણ્ય વધે તેમજ દુર્ગતિથી બચાય અને અંતે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. આમ વિચાર કરી આત્મા-અનાત્માનો વિવેક કરવારૂપ તત્ત્વજ્ઞાનનો નિષેધ કરીને માત્ર શુષ્ક શુભક્રિયાઓમાં મગ્ન રહીને ક્રિયાજડ ભેદવિજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનમાર્ગનો નિષેધ કરે છે.

શિષ્ય : શું માત્ર ભેદવિજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનમાર્ગથી મોક્ષની

સિદ્ધિ થઈ શકે ? ક્રિયાની કોઈ આવશ્યકતા નથી ?
શ્રી ગુરુ : મોક્ષનો મૂળ ઉપાય-અનન્ય ઉપાય તો માત્ર ભેદવિજ્ઞાન છે, પરંતુ નીચેની ભૂમિકામાં ભેદ-વિજ્ઞાનને યોગ્ય ભૂમિકા તૈયાર કરવામાં સહાયકારી એવા પૂજા, ભક્તિ, પ્રતિક્રમણ, યમ, નિયમ, સ્વાધ્યાય વગેરે બાહ્ય સાધનોનો નિષેધ નથી. પોતાની ભૂમિકા અનુસાર અવશ્ય તેમનું અવલંબન લેવું જોઈએ. પરંતુ આ બધા સાધનોનું ધ્યેય સ્વ-પરનો વિવેક કરીને સ્વસ્વરૂપમાં અવસ્થિત થવારૂપ ભેદવિજ્ઞાનની સિદ્ધિ કરવાનું છે, તેનું વિસ્મરણ કદી કરવું નહિ. કહ્યું પણ છે -

**ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધા સિદ્ધા યે કિલ કેચન ।
 અસ્યૈભાવતે બદ્ધા બદ્ધા યે કિલ કેચન ॥**

- શ્રી સમયસાર કળશ-૧૩૧

અર્થાત્ આજ સુધી જેઓ સિદ્ધત્વને પ્રાપ્ત થયા છે તે બધા ભેદવિજ્ઞાનથી જ થયા છે તથા જેઓ બંધનમાં પડ્યા છે તેઓ આ ભેદવિજ્ઞાનના અભાવથી જ પડ્યા છે.

પત્રાંક-૨૮૯ માં પરમકૃપાળુ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી જણાવે છે, “ગમે તે ક્રિયા, જપ, તપ કે શાસ્ત્રવાંચન કરીને પણ એક જ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું છે; તે એ કે જગતની વિસ્મૃતિ કરવી અને સત્ના ચરણમાં રહેવું.”

ઉપસંહાર : શ્રી ગુરુ ક્રિયાજડ મુમુક્ષુનું વિશેષ સ્વરૂપ દર્શાવતા કહે છે કે જે મુમુક્ષુ, ધાર્મિક ક્રિયા થઈ રહી છે તેનું ધ્યેય શું છે ? તે ક્રિયાની સાથે અંતરંગમાં કેવા ભાવ થવાં જોઈએ ? હું કોનો કર્તાઈું; બાહ્ય ક્રિયાનો (યોગનો) કે અંતરંગ પરિણામોનો (ઉપયોગનો) ? આવી પારમાર્થિક વાતોથી અનભિજ્ઞ, પોતાના તથા પરના સ્વભાવના યથાર્થ તલસ્પર્શી વિવેકજ્ઞાનથી રહિત માત્ર બાહ્ય યૌગિક ક્રિયાકાંડમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે છે, પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ અને વિકારી પરભાવોને યથાર્થ જાણીને વિકારીભાવોથી ઉદાસીન થઈ પોતાના સહજ, શુદ્ધ, ત્રૈકાલિક પારિણામિક સ્વભાવમાં ઉપયોગને તન્મય કરવારૂપ ભેદવિજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનમાર્ગનો નિષેધ કરે છે. અર્થાત્ તેની આવશ્યકતા જેમને લાગતી નથી, કેવળ બાહ્ય

ક્રિયાકાંડથી જ કર્મનિર્જરા થઈ જશે એવો જેમનો અભિપ્રાય અને પ્રવૃત્તિ છે તેવા જીવોને અત્રે ક્રિયાજડ કહ્યાં છે એમ સમજવું. તેઓને યથાર્થ મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ અસંભવિત છે.

ઉત્થાનિકા : હવે શ્રીગુરુ શુષ્કજ્ઞાનીના લક્ષણ બતાવે છે-

મૂળ ગાથા

**બંધ મોક્ષ છે કલ્પના, ભાષે વાણી માંડી;
 વર્તે મોહાવેશમાં, શુષ્કજ્ઞાની તે આંહી ॥૫॥**

હિન્દીગાથા

**બંધ મોક્ષ है कल्पना, कहते वाणी में;
 वर्तें मोहावेश में, शुष्कज्ञानी यहाँ वे ॥५॥**

ગાથાર્થ : જેઓ નિશ્ચયનયના વચનો સાંભળીને ‘બંધ અને મોક્ષ તો માત્ર કલ્પના છે’ એવું મુખથી કહે છે, પરંતુ આચરણ મોહાવેશયુક્ત હોય છે; એવા જીવોને અત્રે શુષ્કજ્ઞાની કહ્યાં છે.

આત્મપ્રબોધિની

શિષ્ય : આ ગાથામાં શુષ્કજ્ઞાનીના કયા લક્ષણો દર્શાવ્યા છે ?

શ્રી ગુરુ : કોરા નિશ્ચયાભાસીને આ ગાથામાં શુષ્કજ્ઞાની કહ્યાં છે.

શિષ્ય : નિશ્ચયાભાસી જીવો કેવા હોય છે ?

શ્રી ગુરુ : નિશ્ચયનય એ પર્યાયને ગૌણ કરીને દ્રવ્યદષ્ટિની મુખ્યતા રાખે છે. દ્રવ્યદષ્ટિથી જોવામાં આવે તો સર્વ જીવ સદાકાળ પોતાના સ્વભાવરૂપે જ રહે છે, કદાપિ પરભાવરૂપ પરિણત થતા નથી કેમ કે એક દ્રવ્યનો અન્ય દ્રવ્યમાં પ્રવેશ અસંભવ છે. માટે દ્રવ્યદષ્ટિથી સંસારી જીવ પણ બંધ-મોક્ષથી રહિત શુદ્ધ, બુદ્ધ, એક જ્ઞાયક સ્વભાવરૂપ છે. આવું પરમાર્થ વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી, કોઈ અનેકાંતથી અનભિજ્ઞ અણસમજુ જીવ પોતાને વર્તમાન પરિણતિરૂપ પર્યાયદષ્ટિથી પણ બંધ-મોક્ષથી રહિત શુદ્ધ, બુદ્ધ, વીતરાગ રૂપ માની લે છે. પ્રત્યક્ષ રાગ-દ્વેષરૂપ પરિણત થવા છતાં પણ ‘પર્યાયદષ્ટિથી પણ મારામાં રાગ-દ્વેષ આદિ વિકારો છે જ નહીં’- આવું માનીને જે મોહના પ્રભાવમાં આવીને સ્વચ્છંદરૂપે પ્રવર્તે છે એવા જીવોને નિશ્ચયાભાસી કહેવામાં આવે છે.

આવા જીવો મુખથી તો ‘હું બંધ-મોક્ષથી રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય આત્મા છું’ આ પ્રમાણે કહેતા રહે છે, પરંતુ તેઓની પરિણતિ મલિન અને પ્રવૃત્તિઓ વિષયસેવન આદિ રાગ-દ્વેષ સંયુક્ત હોય છે.

શિષ્ય : શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયથી જોવામાં આવે તો સંસારી જીવો પણ કર્મ-નોકર્મથી રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપી છે, તો પછી આવું માનવામાં અને કહેવામાં શુષ્કજ્ઞાનીપણું ક્યાં આવે છે ?

શ્રી ગુરુ : આપનું કહેવું સત્ય છે કે જેવું છે તેવું માનવા અને કહેવામાં કોઈ દોષ નથી અને શુષ્કજ્ઞાન પણ નથી, પરંતુ જે નથી તેવું માનવા અને કહેવામાં શુષ્કજ્ઞાનીપણું અવશ્ય છે. સંસારીજીવને શક્તિ અપેક્ષાએ શુદ્ધ ચૈતન્ય કહ્યો છે, નહિ કે વર્તમાન પરિણતિની અપેક્ષાએ. શક્તિનો અર્થ એવો છે કે વર્તમાન પર્યાયમાં તેવો નથી, પરંતુ તેવા થવાની યોગ્યતા તેનામાં સદાકાળ જોવા મળે. જેમ કે લાકડામાં અગ્નિ. લાકડું વર્તમાનમાં તો અગ્નિરૂપ નથી, પરંતુ અગ્નિરૂપ થવાની શક્તિ તેમાં સદાકાળ જોવા મળે છે. જ્યારે ઘર્ષણ, અગ્નિ વગેરે યોગ્ય નિમિત્તોનો સંયોગ થાય છે ત્યારે લાકડું સ્વયં પોતાની યોગ્યતાને કારણે અગ્નિરૂપ થઈ જાય છે અને તે સમયે તેને અગ્નિ કહેવાય છે, લાકડાવાળી પર્યાયના સમયે નહિ. આ પ્રમાણે સંસારી જીવોમાં શુદ્ધ, ચૈતન્ય પરમાત્મા વાસ્તવમાં માનવામાં અને કહેવામાં આવે છે. તે પહેલાં તેને શક્તિ અપેક્ષાએ નયવિવક્ષા ધ્યાનમાં રાખીને શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાત્મા કહેવામાં આવે તો કોઈ દોષ નથી પરંતુ પર્યાય અપેક્ષાએ પરમાત્મા કહેવામાં આવે તો તે શુષ્કજ્ઞાનીપણું છે તેમ જાણવું.

શિષ્ય : બંધ શું છે ?

શ્રી ગુરુ : જીવની અનંતજ્ઞાનાદિ શક્તિઓનું જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપુદ્ગલોના નિમિત્તથી આવરિત થવું તેનું નામ બંધ છે.

શિષ્ય : મોક્ષ શું છે ?

શ્રી ગુરુ : જીવની અનંતજ્ઞાનાદિ શક્તિઓનું જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપુદ્ગલોના પ્રભાવથી મુક્ત થઈને પોતાના પૂર્ણ સહજ સ્વરૂપમાં પ્રગટ થવું તે મોક્ષ છે.

શિષ્ય : શું બંધ-મોક્ષ કલ્પના માત્ર છે કે વાસ્તવિક?

શ્રી ગુરુ : બંધ-મોક્ષ કલ્પના પણ છે અને વાસ્તવિક પણ છે. શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો વિશ્વનો પ્રત્યેક દ્રવ્ય સ્વભાવથી જ સ્વતંત્ર છે. એક દ્રવ્યની શક્તિનું ક્યારેય પણ બીજા દ્રવ્યમાં સંક્રમણ (પ્રવેશ) થતો નથી. બે અથવા અનેક દ્રવ્ય એક ક્ષેત્રમાં પરસ્પર દૂધ-પાણીની જેમ મળીને રહી તો શકે છે પરંતુ પોતાના સ્વભાવનું એકબીજામાં સંક્રમણ કરી શકતા નથી. જડ હંમેશા જડસ્વભાવી જ રહે છે અને ચૈતન સદા ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ રહે છે. બંધમાં જે નિમિત્ત છે તેવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપુદ્ગલો પણ જીવના પ્રદેશોની સાથે એક થઈને રહે છે તો ખરા, પરંતુ કર્મ પોતાના પૌદ્ગલિક કર્મસ્વભાવનો ત્યાગ કરતા નથી અને જીવ પોતાના ચૈતન સ્વભાવનો ત્યાગ કરતો નથી, બન્નેનું અસ્તિત્વ (સત્તા) સ્વતંત્ર રહે છે; કોઈ એકબીજાને બાંધતા નથી. જેમ કારાગ્રહમાં રહેલો કેદી પોતાને બંધનરૂપ અનુભવ કરે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં જોઈએ તો કારાગ્રહ કેદીને બાંધી રાખ્યો નથી. કારાગ્રહ (જેલ) તો પોતાની જગ્યાએ સ્થિર છે; તેમાં રહેલો કેદી અજ્ઞાનથી ‘કારાગ્રહની દીવાલોમાં હું બંદી છું’ એવું માને છે, જ્યારે ત્યાં પણ તે તો સ્વતંત્ર છે. કારાગ્રહમાં રહેલો કેદી જો ત્યાંથી અત્ર-તત્ર જવાની ઈચ્છાનો પરિત્યાગ કરીને ત્યાં જ સંતુષ્ટ રહે તો તે બંધનનો અનુભવ નહિ કરે, માત્ર બંધનની કલ્પના કરવાથી તે પરાધીનતા અનુભવે છે. તે પ્રમાણે સંસારી જીવ પણ મોહ (કલ્પના) થી ‘શરીરાદિથી હું બંધાયો છું’ એવી કલ્પના કરે છે, પરંતુ પોતાના પરમાર્થ દ્રવ્ય સ્વભાવ તરફ દૃષ્ટિ કરે તો તે પોતાને મુક્ત જ જુએ છે. બંધન માત્ર પરદ્રવ્યથી પ્રભાવિત થવાનું છે, પર દ્રવ્યનું નહિ. વાસ્તવમાં તો મોહરૂપી કલ્પના બંધન છે અને મોહરૂપી કલ્પનાની નિવૃત્તિ મોક્ષ છે. મોહી આત્મા બંધનમાં છે, નિર્મોહી આત્મા મુક્ત છે. આ રીતે બંધ-મોક્ષ કલ્પના માત્ર સાબિત થાય છે.

બીજી તરફ પર્યાયાર્થિક દૃષ્ટિ (વર્તમાન પરિણતિ) થી જોવામાં આવે તો બંધ-મોક્ષ વાસ્તવિક છે. જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ પુદ્ગલોના વિપાકથી પ્રભાવિત થઈને જીવ પોતાની અનંતજ્ઞાન, અનંતસુખ વગેરે શક્તિઓથી ચ્યૂત થઈ પ્રત્યક્ષ

સોળ કારણ ભાવના (દર્શનવિશુદ્ધિ ભાવના)

*** ગા.ઘ. કપિલભૈયા ***

(ગતાંકથી ચાલુ)

સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય (ફળ)

દંસણ મૂલો ધમ્મો અર્થાત્ - સમ્યગ્દર્શન ધર્મનું મૂળ છે એવું આગમમાં કહ્યું છે. ખરેખર તો સમ્યગ્દર્શન થયા પછી જ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત થાય છે. તે પહેલાની શુભેચ્છાસંપન્ન, સુવિચારદશા આદિને માત્ર ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે કારણ કે તેમના આધારરૂપ સાધનથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે તેથી ઉપચારથી તેમને પણ મોક્ષમાર્ગની સાધક દશાઓ કહી છે પરંતુ ખરેખર તો મોક્ષમાર્ગનું પ્રથમ સોપાન સમ્યગ્દર્શન છે. આ જ શાશ્વત મુક્તિધામનું પ્રવેશ દ્વાર છે. તેના માહાત્મ્યને બતાવતા મહાન તત્ત્વવેત્તા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી વચનામૃત પત્રાંક-૯૧માં લખે છે કે,

“તે પવિત્ર દર્શન થયા પછી ગમે તે વર્તન હો, પરંતુ તેને તીવ્ર બંધન નથી, અનંત સંસાર નથી, સોળ ભવ નથી, અભ્યંતર દુઃખ નથી, શંકાનું નિમિત્ત નથી, અંતરંગ મોહિની નથી, સત્ સત્ નિરૂપમ, સર્વોત્તમ, શુકલ, શીતળ, અમૃતમય દર્શનજ્ઞાન સમ્યક્ જ્યોતિર્મય, ચિરકાળ આનંદની પ્રાપ્તિ, અદ્ભુત સત્સ્વરૂપદર્શિતાની બલિહારી છે.”

સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય દર્શાવતા મહાન જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ ભગવત્ સમંતભદ્રાચાર્ય પોતાના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં લખે છે -

“સમ્યગ્દર્શન એ સમ્યગ્જ્ઞાન તથા ચારિત્રથી કોઈ અપેક્ષાએ ઉત્તમ છે તેથી આ જ મોક્ષમાર્ગનો કર્ણધાર (નાવિક) છે. ॥૩૧॥

ત્રણે કાળ તથા ત્રણે લોકમાં સમ્યક્ત્વ સમાન કોઈ હિતકારી નથી તથા મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ અહિતકારી નથી. ॥૩૪॥

સમ્યગ્દર્શનથી શુદ્ધ જીવ વ્રતરહિત હોય તો પણ નરકયોનિમાં, તિર્યંચ યોનિમાં, નપુંસક લિંગમાં, સ્ત્રીલિંગમાં, નીચકુળમાં, વિકલાંગ, અલ્પઆયુવાળો, દરિદ્રી; આ આઠ સ્થાનોમાં સમ્યક્દૃષ્ટિ નિયમથી જન્મ લેતા નથી તે સમ્યક્ત્વનો પ્રતાપ છે. ॥૩૫॥

એટલું અવશ્યક ઉલ્લેખનીય છે કે સમ્યક્ત્વ થયા પહેલા જો તેણે નરકાયુનો બંધ કર્યો હોય તો તે પ્રથમ નરક સુધી જ જશે તથા જો તેણે મનુષ્ય આયુનો બંધ કર્યો હોય તો તે નિયમથી ભોગભૂમિમાં જ મનુષ્ય બને છે તથા પૂર્વમાં જો તેણે તિર્યંચઆયુનો બંધ કર્યો હોય તો નિયમથી ભોગભૂમિમાં જ તિર્યંચ બનશે.

શુદ્ધ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ ઉત્સાહથી યુક્ત, મહાપ્રતાપી (કાંતિવાન), વિવિધ વિદ્યાઓથી યુક્ત, અદ્ભુત બળનો ધારક, વિમળકીર્તિથી યુક્ત, વિશેષ લૌકિક અભ્યુદયથી યુક્ત, સર્વદા વિજયી થનાર તથા પ્રચૂર સંપત્તિથી યુક્ત ઉચ્ચ કુળવાળા, મહાપુરુષાર્થી, સાધક મનુષ્યોમાં પણ શિરોમણી હોય છે. ॥૩૬॥

સમ્યગ્દર્શન જેમનું શરણ છે એવા જીવ જરારહિત, રોગરહિત, ક્ષયરહિત, બાધારહિત, શોક, ભય તથા શંકા રહિત જ્યાં સુખ અને જ્ઞાનનો વૈભવ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો છે એવા સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ અને સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન સહિત, મલરહિત અર્થાત્ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ તથા નોકર્મરૂપ મળથી રહિત મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪૦॥

જિનેન્દ્ર ભગવાનની ભક્તિવાળા જિનભક્ત સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ અપરિમિત પ્રતિષ્ઠા સહિત દેવેન્દ્રોના સમૂહોની મહિમા અર્થાત્ ઐશ્વર્યને, રાજાઓના મસ્તક દ્વારા પૂજિત ચક્રવર્તીપદને તથા ત્રણે લોકને જેણે નીચા કર્યા છે અર્થાત્ દેવેન્દ્ર, ધરણેન્દ્ર, ચક્રવર્તી આદિ સદા જેમના ચરણોમાં નમે છે એવા પરમ ઐશ્વર્ય યુક્ત

કૃતજ્ઞતા

સમયા શ્રુતપ્રજ્ઞ

એક દિવ્ય ગુણ છે 'કૃતજ્ઞતા'. આ વિષય પર આજકાલ ઘણું કામ થઈ રહ્યું છે. ભારતીય આધ્યાત્મિક પરંપરામાં આ શ્રેષ્ઠતમ ગુણનું પ્રાચીન કાળથી સર્વાધિક મહત્ત્વ રહ્યું છે. કૃતજ્ઞતા એક એવો આધ્યાત્મિક ગુણ છે જેમાં વ્યક્તિને મળેલી સફળતા અને સિદ્ધિ માટે એ પોતાની જાતને શ્રેષ્ઠ સાબિત કરવા કરતાં, એ પોતાની સિદ્ધિ માટે બીજાને શ્રેય આપે છે. એ એવું માને છે કે હું અમુક વ્યક્તિઓના સહયોગના લીધે આગળ આવ્યો છું. પોતે પોતાના જીવનમાં લીધેલા ઉપકારોને યાદ કરીને એમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાનો ભાવ વ્યક્ત કરે છે. આ કૃતજ્ઞતા વ્યવહારિક ઔપચારિકતા માત્ર નથી, પરંતુ પોતાની સાહજિક નમ્રતામાંથી ઉઠતી એક શ્રેષ્ઠ લાગણી છે. આ એક એવું માનવીય મૂલ્ય છે જે માણસને શ્રેષ્ઠ માનવ બનાવવામાં મદદ કરે છે. આ વિષય પર આજકાલ ઘણું અનુસંધાન કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

સી.એન.એન. ના એક અભ્યાસમાં જાણવા મળ્યું છે કે જે લોકો વધુ કૃતજ્ઞતા અનુભવે છે તેઓને ત્રણ વર્ષમાં મૃત્યુનું જોખમ ૮% ઓછું હોય છે.

જીવનમાં નાની બાબતોની કદર કરવાથી તેમજ પોતાની સફળતા અને પ્રસન્નતા માટે બીજાને કેડિટ આપવાથી આપણા સ્વાસ્થ્ય પર જબરો પ્રભાવ પડે છે. એક સંશોધન એવું દર્શાવે છે કે આપણા જીવનમાં ખરાબ વસ્તુઓ કરતાં, સારી વસ્તુઓ ઘણી વધારે બને છે. પરંતુ વધુ પડતા લોકો સરળતાથી ખરાબ વસ્તુઓ પર ધ્યાન વધુ કેન્દ્રિત કરતા હોય છે.

કૃતજ્ઞ એટલે બનવું જોઈએ કે જીવનમાં જે વધુ સારું બને છે એના પર ફોકસ કરવાની જરૂર છે, ખરાબ બને છે એના પર નહિ. કોઈપણ વ્યક્તિ જ્યારે એના સમગ્ર જીવન પર દૃષ્ટિપાત કરશે તો જણાશે કે દુઃખની ક્ષણો ઓછી હોય છે અને સુખની ક્ષણો વધુ હોય છે. કૃતજ્ઞ વ્યક્તિનું ધ્યાન સુખની

ક્ષણો પર જાય છે, જ્યારે જે કઠોર અને અભિમાની હોય છે એનું ધ્યાન દુઃખની ક્ષણો પર જાય છે. તમે જો કૃતજ્ઞ બનશો તો એ તમને જીવન પ્રત્યે વધુ સંતુલિત દૃષ્ટિકોણ બનાવવામાં મદદ કરશે.

કૃતજ્ઞતાનો અનુભવ કરવો એ શારીરિક સ્વાસ્થ્ય અને ભાવનાત્મક સુખાકારી માટે ફાયદાકારક છે, ભૂતકાળના સંશોધનો દર્શાવે છે અને હવે એક નવા અભ્યાસમાં જાણવા મળ્યું છે કે જેઓ કૃતજ્ઞતા અનુભવે છે તેમના મૃત્યુનું જોખમ પણ ઓછું હોય છે.

એક પ્રકાશિત અભ્યાસ મુજબ, જે સ્ત્રીઓમાં કૃતજ્ઞતાનું ઉચ્ચ સ્તર હતું તેઓને હૃદયરોગ, કેન્સર અને ન્યુરોડિજનરેટિવ રોગ સહિતના કોઈપણ કારણથી મૃત્યુનું જોખમ ૮% ઓછું હતું. સંશોધકોએ ૫૦,૦૦૦ મહિલાના આયુષ્ય અને એના સ્વાસ્થ્ય પર અભ્યાસ કર્યો ત્યારે જાણવા મળ્યું કે જે મહિલાઓ એમના જીવનમાં એવું માનતી હતી કે મારા જીવનની શ્રેષ્ઠતા માટે હું ઘણી બધી વ્યક્તિની દિલથી આભારી છું. આવી સ્ત્રીઓમાં બીમારીઓ ઓછી આવી હતી અને મૃત્યુ પણ મોટું આવ્યું હતું અને જેઓ કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી શૂન્ય અથવા અતિ અલ્પ હતા એવી મહિલાઓ જલ્દી બીમાર થતી હતી અને મૃત્યુને પણ જલ્દી ભેટતી હતી. ખરેખર તમે પોતે અનુભવ કરજો કે જેઓ આભારની લાગણીથી ભરેલા હોય છે તેઓ સારી ઊંઘ લે છે અને તેઓના આત્મસન્માનમાં વધારો થાય છે અને ચિંતા, તાણ અને હતાશાના સ્તરમાં ઘટાડો થાય છે.

કૃતજ્ઞતાની પ્રેક્ટિસ તમને વધુ આશાવાન બનાવે છે અને તમારા સંબંધોને વધુ મજબૂત બનાવે છે. કૃતજ્ઞતાની પ્રેક્ટિસ કરવાની કેટલીક રીતો:-

(૧) રોજ સવારે ઊઠીને પ્રકૃતિનો આભાર માનો કે જે તમને હવા, પાણી, અગ્નિ, ખોરાક અને જીવન (અનુસંધાન પાના નં. ૬ પર)

પરમનો સ્પર્શ - ૧૫૨
સ્વાધ્યાય છે એક સેતુ

❁❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁❁

આપણે જાણીએ છીએ કે વર્તમાન યુગનો સૌથી ભયાવહ રોગ માનવીની વ્યસ્તતા છે. આ વ્યસ્તતા સાથે વ્યક્તિની શારીરિક વ્યાધિ અને માનસિક બીમારી ગાઢરૂપે જોડાયેલા છે, પણ એથીયે વિશેષ વ્યસ્તતા એ આધ્યાત્મિકતાના સંદર્ભમાં સાધકને માટે જીવલેણ મહાબીમારી છે. અતિ વ્યસ્ત વ્યક્તિ સતત કામમાં ડૂબેલી રહેતી હોય છે. અંગ્રેજીમાં આવી વ્યક્તિને ‘વર્કોહોલિક’ કહીએ છીએ કે જે જીવનમાં સતત કામની પાછળ દોડતી હોય. આવી કામની પાછળ દોડતી વ્યક્તિ એ ફરિયાદ કરતી રહેશે કે, “એને માથે કામનો એટલો બધો બોજ છે કે મરવાનો ય સમય નથી.” અને સાથે જ જેની પાસે સાચી રીતે અને શાંતિથી જીવવાનો સમય ન હોય, એની પાસે વળી મરવાનો સમય તો ક્યાંથી હોય? આ પ્રકારની વ્યક્તિ કામના ભારણની સતત ફરિયાદ કરશે. ક્યારેક તો જે કામ બીજા દ્વારા થઈ શકે તેવાં કામ પણ દોડીને જાતે કરી લેવાનો ઉત્સાહ દાખવશે.

તમે જ્ઞાતિમંડળો કે સંસ્થાઓના એવા મોવડીઓ જોયા હશે કે જેઓ બધાં જ કામ પોતાના માથે રાખીને દોડતા હોય અને પછી આટલાં બધાં કામ કરીને પોતે થાકીને લોથપોથ થઈ ગયા, એમ કહીને પોતાનું મહત્ત્વ સિદ્ધ કરતા હોય છે. કોઈ આગેવાન તો તમને એમ કહેશે કે ‘હવે તો આ લોકસેવાનો એટલો બધો થાક લાગ્યો છે કે એમ થાય છે કે નિવૃત્તિ લઈ નિરાંતે આરામ કરું.’ પરંતુ આમ કહેતી વખતે એમના મનમાં એવી સ્પષ્ટ ધારણા હોય છે કે સભામાંથી કોઈને કોઈ એમ કહેશે કે “તમે નિવૃત્તિ લેશો તો આ મંડળ કે સંસ્થાનું શું થશે? આ બધું પડી ભાંગશે, તમારા વિના તો નહીં જ ચાલે.”

પેલી વ્યક્તિ આવું સાંભળીને પોતાના અહંકારની ભૂખ તૃપ્ત કરવા ચાહતી હોય છે. આમ, અતિ વ્યસ્તતાની ફરિયાદ કરનારા વાસ્તવમાં વ્યસ્ત હોતા નથી, પણ એમણે બીજાં કામોની સાથોસાથ સતત વ્યસ્ત રહેવાનું કામ પણ પોતાને શિરે લીધું છે. પોતાની જાતને થકવીને, બીમાર થઈને પણ સમાજનું કામ કરનારી વ્યક્તિઓ એમની વ્યસ્તતા પાછળ હકીકતે તો એમનું મહત્ત્વ પુરવાર કરવા ચાહતી હોય છે.

અતિ વ્યસ્તતાને આવેશ, અકળામણ અને ગુસ્સા સાથે પ્રગાઢ સંબંધ છે. એ વ્યક્તિ કામ કરતાં-કરતાં ગુસ્સે થઈ જશે, આવેશમાં આવીને ભૂમો પાડવા લાગશે, અકળામણ અનુભવવા લાગશે અને એ રીતે એની અતિ વ્યસ્તતા એના જીવનમાં ‘સ્ટ્રેસ’ની નવી માનસિક બીમારી સર્જશે. આવી વ્યક્તિ કેટલાં કામ કરવાના બાકી છે તે ગણાવવામાં અતિ નિપુણ હોય છે. એ કામ કરતી વખતે વચ્ચે-વચ્ચે બાકી રહેલાં કામોની યાદી આપીને સ્વગૌરવ કરતી હોય છે.

કોઈ વડીલ અકળાઈને એમ કહેતા હોય છે કે “આવતીકાલે સવારે લગ્ન છે અને આટલાં આટલાં કામ કરવાના બાકી છે.” આમ બાકી કામોનો સરવાળો મૂકીને એ એમની વ્યસ્તતા, મહત્તા અને કાર્યકુશળતા સિદ્ધ કરવા માગે છે. કેટલાકને તો દોડધામ કરવાની મજા આવે છે. હજી પ્રવાસે આવીને બેગ મૂકે, ત્યાં જ વળી પાછા બીજા પ્રવાસે જવાની તૈયારી કરે છે અને આની પાછળ પોતે લોકસેવા માટે કામ કરી રહ્યા હોય એવો દેખાવ કરે છે. હકીકતમાં એમને દોડધામ કરવાની મજા આવે છે (ક્યારેક ઘેર રહેવું ગમતું હોતું નથી) અને એક અર્થમાં જોઈએ તો દોડધામ કરવી એ એમની આદત

બની ગઈ હોય છે.

આવી વ્યસ્તતા ધરાવનાર એક પ્રપંચ ખેલતો હોય છે. એનો હેતુ પોતાના અંતરના દ્વાર બંધ રાખીને બહાર દોટ મૂકવાનો છે. બહાર દોડવાનું એને ગમે છે, કારણકે એમાં એનો ગર્વ સંતોષાય છે, અહંકાર પોસાય છે અને સાથોસાથ એનું જીવન એમાં વ્યતીત થાય છે, આથી એ બહાર રહેવાની તમામ કોશિશ કરતો હોય છે.

વેકેશન લઈને અઠવાડિયું દરિયાકિનારે રહેવા જનાર અતિ વ્યસ્ત માણસ એકાદ દિવસમાં અકળાઈ જશે. એને કામ વગર ગમશે નહીં અને પછી એ સહેલગાહના સ્થળે રહીને પણ ટેલિફોન મારફતે જુદાં-જુદાં કામો કરતો રહેશે. આનું કારણ એ છે કે એને આરામ કરવાની કે એકલા રહેવાની કોઈ આદત જ નથી. એને તો કામ જોઈએ, પછી એ કામ મિત્રો સાથે ટોળટપ્પાં મારવાનું હોય કે સૌની સાથે મળીને ઘૂમવા જવાનું હોય.

જેમ જેમ વ્યક્તિ વ્યસ્ત રહે છે, તેમ તેમ એ બહિર્મુખ રહે છે. જેમ જેમ એ બહિર્મુખ રહે છે, તેમ તેમ અંતર્મુખતા વિસરતો જાય છે. બીજા અર્થમાં કહીએ તો એ અતિ વ્યસ્ત રહીને પોતાના ભીતરને ભૂલવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ કરે છે. ક્યારેક અતિ મહત્વકાંક્ષા કે આયોજનની અણઘડતા પણ વ્યક્તિને વ્યસ્ત રાખે છે. આમ, વ્યસ્તતાનું કારણ ગમે તે હોય, પણ એનાથી સૌથી મોટી હાનિ તો ભીતરને ભૂલી જવાની થતી હોય છે.

આવી વ્યક્તિ પોતાના જીવનનો તાગ મેળવે તો જ એને ખ્યાલ આવે કે એની દોડ બહાર ભણી છે કે જ્યાંથી અંતે એને કશું પ્રાપ્ત થવાનું નથી. ‘પર’ પ્રત્યેની દોડ એને ‘સ્વ’ થી વિમુખ બનાવે છે. મહાયોગી આનંદઘનજીએ એમનાં પદોમાં અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ એમના ઉપદેશોમાં વારંવાર ‘પર’ ને છોડીને ‘સ્વ’માં સ્થિર થવાનું કહ્યું છે.

આત્મપ્રદેશમાં જવા માટે સ્વાધ્યાય એ અત્યંત ઉપયોગી પ્રક્રિયા છે. આને માટે શાસ્ત્રોનું

અધ્યયન ઉપયોગી બને છે; પરંતુ ગ્રંથો કહે છે કે પ્રતિષ્ઠા મેળવવા માટે ગ્રંથ-અધ્યયનનો આડંબર કરવા નહીં. ઘણી વ્યક્તિઓ મોટાં-મોટાં શાસ્ત્રોનું વાંચન કરતી હોવાની વારંવાર વાત કરે છે. કેટલાક વક્તાઓ પોતાનાં વ્યાખ્યાનમાં પ્રસિદ્ધ કે અજાણ્યા ગ્રંથોનાં નામનાં પોપટિયાં ઉચ્ચારણો કરે છે; પરંતુ જો એ માત્ર ‘સ્વ’ જ્ઞાનના પ્રદર્શનના હેતુ માટે હોય, તો એ સ્વાધ્યાય નથી, બલકે અહંકાર પોષવાનું એક વિશેષ પરિબળ છે અને જ્ઞાની દેખાવાનો નિર્બળ પ્રયાસ છે. જે સમયે શાસ્ત્રજ્ઞાન આડંબરનો વિષય બને છે, ત્યારે માત્ર બાહ્ય ક્રિયા બની રહે છે. એ જ્ઞાનનું અંતરમાં કોઈ રૂપાંતર થતું નથી અને પછી તો કોઈ શ્રીમંત જેમ એનો ધનવૈભવ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરતો હોય તેવો આ પ્રયાસ બની રહે છે.

એ જ રીતે જૈનદર્શન કહે છે કે પુણ્યની પ્રાપ્તિ માટે પણ ઝડપભેર શાસ્ત્ર વાંચવા નહીં. કેટલાક શાસ્ત્રો કે ધર્મગ્રંથો એના વાચનથી મળનારા ફળ કે લાભની વાત કરે છે. આ લાભ કે ફળ શ્રોતા કે વાચકને માટે આકર્ષક લાગે તેવું હોય છે. મહાકવિ પ્રેમાનંદનાં આખ્યાનોમાં આખ્યાનના અંતે આ આખ્યાન વાંચવાથી કયા રોગનું નિવારણ થશે, એની વાત આવે છે. ઘણા શાસ્ત્રો કે ગ્રંથો પણ આ શાસ્ત્રગ્રંથનું કે વ્યાખ્યાનનું અમુક વખત શ્રવણ થાય તો સ્વર્ગની, મુક્તિની કે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે, તેમ કહેતા હોય છે. ક્યારેક ગ્રંથનું મહત્ત્વ દર્શાવવા માટે આવું વિધાન કરવામાં આવે છે, પણ માત્ર પ્રયોજનથી થયેલું વાંચન એ સ્વાધ્યાય નથી બનતું, કારણ કે એમાં વ્યક્તિનું લક્ષ પોતાના ચિત્તમાં ઉચ્ચ વિચારો સ્થાપવા પ્રત્યે અથવા તો પોતાના ભીતરના ભાવપરિવર્તન પર કે પોતાની અધ્યાત્મસ્થિતિની ઉચ્ચતા પામવા પ્રત્યે રહેતું નથી.

સ્વાધ્યાયનું કેન્દ્ર પોતાનું ભીતર હોવું જોઈએ. વ્યક્તિની ‘સ્વ’માં વધુને વધુ રુચિ વધવી જોઈએ. નિજ તત્ત્વ પર વિશેષ ઝોક રહેવો જોઈએ. વળી, નિયમિતપણે સ્વાધ્યાય ચાલવો જોઈએ. હિંદુ

(અનુસંધાન પાના નં. ૨૯ પર)

આત્મસ્વરૂપનું સમ્યગ્જ્ઞાન થયું હોવા છતાં અંતરાત્માને પ્રારંભમાં રાગની ભૂમિકા હોય છે. તેને એવા વિકલ્પો આવે છે કે જગતના જીવો આત્મસ્વભાવને ભૂલીને સંસારમાં ભમી રહ્યા છે, પરદ્રવ્યને પોતાનું માની રહ્યા છે અને સ્વતત્ત્વ આત્માને ભૂલી રહ્યા છે - આ રીતે જ્ઞાનીને કરુણાબુદ્ધિથી જગત પાગલ જેવું લાગે છે. જગત મહિમાવાન આત્મસ્વરૂપને ભૂલીને જગતની બ્રાન્તિમાં ધૂમી રહ્યું છે. અંતરાત્માએ પોતાના ચૈતન્ય સ્વભાવનું ભાન - અનુભવ કર્યો છે પણ બીજા જીવો દેહાદિની ક્રિયાને પોતાની માનીને વર્તતા દેખીને કરુણાભાવથી જ્ઞાની કહે છે કે અરે! આ જીવો મોહથી મૂર્છાઈ ગયા છે પાગલ થઈને રખડે છે. મોહ રૂપી ભૂત સવાર થયું છે.

અંતરાત્માની બીજી ભૂમિકા છે કે અંતરાત્માને ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી જ્યારે વિશેષ દૃઢતા થાય છે ત્યારે આખું જગત અચેત જેવું લાગે છે. સ્વચૈતન્યની ઉગ્રતા થતાં આ અંતરાત્માને જગત પ્રત્યે લક્ષ જતું નથી. સહજ ઉદાસીન પરિણતિ રહે છે. ચૈતન્ય તત્ત્વથી બહાર બધું મારાથી ભિન્ન છે. એવું પ્રાથમિક દશામાં અનુભવ્યું છે. હવે ચૈતન્ય સ્વભાવમાં સ્થિરતાનો અભ્યાસ થાય છે. તેમાં જગત સંબંધી ચિંતા છૂટી જાય છે. જગત કાષ્ટપાષાણ જેવું લાગે છે. નિશ્ચેષ્ટ લાગે છે. અંતરાત્મા પરમાત્મા થવાના પુરુષાર્થમાં જોડાઈ ગયા છે.

અંતરાત્માની પ્રારંભમાં વિકલ્પ ભૂમિકા હોય છે. વિકલ્પ આવે છતાં જ્ઞાની તેનાથી ઉદાસીન છે. વિકલ્પ આવે છે તેટલી અસમાધિ છે. વિકલ્પ ભૂમિકામાં જગત પ્રત્યે કરુણા અને ખેદ આવી જાય છે. આ જગતના પ્રાણીઓ આત્મ સ્વરૂપને ભૂલીને ઉન્મત્તની જેમ ભવમાં ભમી રહ્યા છે. જડની ક્રિયામાં અને રાગમાં ધર્મ માનીને મોહથી પાગલ થઈને ભવભ્રમણમાં રઝળે છે. અંતરાત્માને બીજા વિકલ્પ આવે પરંતુ જ્ઞાની તેના કર્તા બનતા નથી. તેઓ જ્ઞાતાદૃષ્ટા પ્રમાણે પરિણમી રહ્યા છે. બીજો ભેદજ્ઞાનનો પુરુષાર્થ સ્થિરતાનો છે. આત્મસ્વભાવમાં એકાગ્ર થઈ

આનંદનું ભોજન કરે છે. જગત અચેતન જેવું ભાસે છે. પોતાના નિજ સ્વભાવમાં એકાગ્ર થતાં નિજસ્વભાવને માણે છે. જગત સંબંધી રાગ-દ્વેષ થતાં નથી તેથી જગત કાષ્ટ-પાષાણવત્ લાગે છે. ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી પહેલા 'દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા' એવી ભૂમિકા આવી પછી ભેદજ્ઞાનના વિશેષ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી સ્વરૂપમાં લીન થતાં નિર્વિકલ્પ થઈ નિજાનંદને અનુભવે છે. પરમકૃપાળુદેવ આલેખે છે કે "અનેક જીવોની અજ્ઞાન દશા જોઈ, વળી તે જીવો કલ્યાણ કરીએ છીએ અથવા આપણું કલ્યાણ થશે એવી ભાવનાએ કે ઈચ્છાએ અજ્ઞાનમાર્ગ પામતા જોઈ તે માટે અત્યંત કરુણા છૂટે છે, અને કોઈપણ પ્રકારે આ મટાડવા યોગ્ય છે એમ થઈ આવે છે; અથવા તેવો ભાવ ચિત્તમાં એમને એમ રહ્યા કરે છે, તથાપિ તે થવા યોગ્ય હશે તે પ્રકારે થશે અને જે સમય પર તે પ્રકાર હોવા યોગ્ય હશે તે સમયે થશે, એવો પણ પ્રકાર ચિત્તમાં રહે છે, કેમ કે તે કરુણાભાવ ચિંતવતા ચિંતવતા આત્મા બાહ્ય માહાત્મ્યને ભજે એમ થવા દેવા યોગ્ય નથી; અને હજુ કંઈક તેવો ભય રાખવો યોગ્ય લાગે છે."

વિશેષાર્થ : શબ્દોના વિશેષ અર્થને સમજાવે.

શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્ય અંતરાત્માની બે ભૂમિકા બતાવે છે. હવે અંતરાત્મા પરમાત્મા પ્રતિ ગતિ કરે છે. જીવ શિવ બને છે.

- (૧) **पूर्व-दृष्टात्मतत्त्वस्य** - પ્રાથમિક અવસ્થામાં આત્મદર્શન થયું છે તેવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ અંતરાત્મા.
- (૨) **जगत् उन्मत्तवत्** - જગત પાગલ જેવું ઉન્મત્ત દેખાય છે. હજી અંતરાત્માને કરુણાભાવ વર્તે છે. "મૈત્રીભાવનું પવિત્ર ઝરણું મુજ હૈયામાં વહ્યા કરે, શુભથાઓ આ સકલવિશ્વનું એવી ભાવના નિત્ય રહે." મોહમાં મુંઝાયેલા પ્રાણી મોહથી મુક્ત બને, આત્મસ્વરૂપને પામે એવી ભાવના પ્રથમ ભૂમિકામાં અંતરાત્માને હોય છે. મોહમાં ફસાયેલા હોવાથી અજ્ઞાની પાગલ જેવા લાગે છે.
- (૩) **पश्चात्** - પછી યોગની પરિપક્વ અવસ્થામાં.
- (૪) **स्व अभ्यस्त आत्मधियः** - આત્મસ્વરૂપના

અભ્યાસમાં પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા. ભેદવિજ્ઞાનના અભ્યાસથી અંતરાત્મા આત્મસ્થિરતામાં ઉગ્ર બને છે. વધુ આત્મસ્થિરતા સાધે છે ત્યારે

(પ) **કાષ્ટ-પાષાણરૂપવત્** - જગત કાષ્ટ-પાષાણ જેવું અચેતન, ચેષ્ટાવગરનું ભાસે છે. અંતરાત્મા જેમ જેમ સ્વરૂપસ્થિરતાનો અભ્યાસ વધારતો જાય છે તેમ તેમ ઉપયોગનું પર તરફનું વલણ છૂટતું જાય છે અને તે સ્વરૂપમાં સ્થિર થતો જાય છે. તેને બાહ્ય જગતનો વિચાર આવતો નથી. જગત કાષ્ટ-પાષાણ જેવું ચેષ્ટા વગરનું જણાય છે.

પરમકૃપાળુદેવ લખે છે કે “નાની વયે માર્ગનો ઉદ્ધાર કરવા સંબંધી જિજ્ઞાસા વર્તતી હતી, ત્યારપછી જ્ઞાનદશા આવ્યે ક્રમે કરીને તે ઉપશમ જેવી થઈ; પણ કોઈ કોઈ લોકો પરિચયમાં આવેલા, તેમને કેટલીક વિશેષતા ભાસવાથી કંઈક મૂળમાર્ગ પર લક્ષ આવેલો, અને આ બાજુ તો સેંકડો અથવા હજારો માણસો પ્રસંગમાં આવેલા, જેમાંથી કંઈક સમજણવાળા તથા ઉપદેશક પ્રત્યે આસ્થાવાળા એવા સોએક માણસ નીકળે. એ ઉપરથી એમ જોવામાં આવ્યું કે લોકો તરવાના કામી વિશેષ છે, પણ તેમને તેવો યોગ બાઝતો નથી. જો ખરેખર ઉપદેશક પુરુષનો જોગ બને તો ઘણા જીવ મૂળમાર્ગ પામે તેવું છે, અને દયા આદિનો વિશેષ ઉદ્યોત થાય એવું છે. એમ કંઈક ચિત્તમાં આવે છે કે આ કાર્ય કોઈ કરે તો ઘણું સારું, પણ દૃષ્ટિ કરતાં તેવો પુરુષ ધ્યાનમાં આવતો નથી, એટલે કંઈક લખનાર પ્રત્યે જ દૃષ્ટિ આવે છે. પણ લખનારનો જન્મથી લક્ષ એવો છે કે એ જેવું એકે જોખમવાળું પદ નથી અને પોતાની તે કાર્યની યથાયોગ્યતા જ્યાં સુધી ન વર્તે ત્યાં સુધી તેની ઈચ્છામાત્ર પણ ન કરવી, અને ઘણું કરીને હજુ સુધી તેમ વર્તવામાં આવ્યું છે.’ પરમકૃપાળુદેવે અંતરાત્માની બન્ને ભૂમિકાને આ વચનોમાં વ્યક્ત કરી છે.

આત્મજ્ઞાનીને પ્રાથમિક ભૂમિકામાં જગતનું દૃશ્ય પાગલની દોડ જેવું જણાય છે. જેમ ચાલતી

ચક્કીમાં દાણા પિસાતા જોઈને કબીરજીની આંખો અશ્રુથી ભીંજાઈ ગઈ. તેમણે વિચાર્યું કે આ સઘળું વિશ્વ રાગ-દ્વેષની ચક્કીમાં પિસાઈ રહ્યું છે. કોઈ બચી શકતું નથી અને તેથી જીવોને ઉપદેશ આપતાં ‘કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો,

સંસાર દો દિનકા મેલા, ચકાચકીકા ખેલા’

સંસાર બે દિવસના મેળા જેવો છે. વિશ્વ રાગદ્વેષની ચક્કીમાં પીસાઈ રહ્યું છે.

‘શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં

શ્રીટોડરમલજીની રહસ્યપૂર્ણ ચિદ્રી છે તેમાં “જે જ્ઞાન સ્વરૂપ જાણવાને પ્રવર્ત્યું ત્યારે અન્યને જાણવાનું સહજ બંધ થયું. ત્યાં એવી દશા થઈ કે બાહ્ય અનેક શબ્દાદિક વિકાર હોવા છતાં પણ સ્વરૂપધ્યાનીને તેની કાંઈ ખબર નથી.”

પૂજ્યબેનશ્રી ચંપાબેનની શુદ્ધ સરસ્વતી લખે છે, “પરથી ભિન્ન જ્ઞાયક સ્વભાવનો નિર્ણય કરી, વારંવાર ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મતિશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે. ઉપયોગ ઊંડાણમાં ચાલ્યો જાય છે અને ભોંયરામાં ભગવાનનાં દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ ઊંડાણમાં આત્મભગવાન દર્શન દે છે. આમ, સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં કઈ રીતે પૂર્ણતા પમાય તે બધી કળા હાથમાં આવી જાય છે. કેવળજ્ઞાન સાથે કેલિ શરૂ થાય છે.”

“આત્મજ્ઞાની શરૂઆતે, દેખે ઉન્મત્તવત જગત; અભ્યાસે આત્મજ્ઞાનીને, ભાસે આ જગ કાષ્ટવત્” ॥૮૦॥

- પૂ. બ્રહ્મચારીજી

“સ્વાત્મદર્શીને પ્રથમ તો, જગ ઉન્મત્ત જણાય, દઢ અભ્યાસ પછી જગત, કાષ્ટ-દૃષ્ટવત થાય” ॥૮૦॥

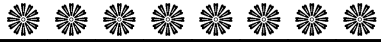
- શ્રી છોટાલાલભાઈ ગાંધી

जो जोग धार वन जीवन है विताता, प्रारम्भ में जग उसे ‘मद’ सा दिखाता । पश्चात् वही निरस-हुँठ समा दिखाता, अभ्यास से मुनि यहाँ निज वित्त पाता ॥८०॥

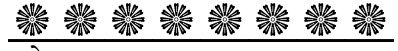
- પૂ. વિદ્યાસાગરજી મહારાજ (ક્રમશઃ)

શ્રી મહાવીરાષ્ટક સ્તોત્ર (કવિવર ભાગચંદ્રજી કૃત)

બા.બ્ર. અલકાદીદી

'जिनके चरण में सुर-असुर, सादर झुकाते शीशको मेरी विनययुत वंदना, उन जिन वीर जगदीश को।'

● **પ્રસ્તાવના :** ભગવાનના ચરણકમળનો મહિમા બધા જ્ઞાનીઓએ, ભક્તોએ ગદ્ય-પદ્યના માધ્યમથી બધા આસ્તિક્ય દર્શનોમાં વર્ણવ્યો છે. આ શ્રેણીમાં જ ભક્ત કવિવર ભાગચંદ્રજીએ શ્રી મહાવીરાષ્ટક સ્તોત્રના માધ્યમથી પ્રત્યેક શ્લોકમાં ભગવાનની વિવિધ વિવિધ વિશેષતાઓનું વર્ણન કર્યું છે. રૂપસ્થ ધ્યાનની વાટિકામાં જેમનો ઉપયોગ વિચરણ કરી રહ્યો છે અને સમવસરણમાં સ્થિત પરમાત્મા વર્ધમાનના ચરણકમળને નિહાળતા ચરણોમાં સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થયેલ. તેઓ શ્લોક ત્રણની રચના કરતા લખે છે કે.,

नमन्नाकेन्द्रालीमुकुटमणिभाजाल-जटिलं,
लसत्पादाम्भोजद्वयमिह यद्दीयं तनुभूताम् ।
भवज्वालाशान्त्यै प्रभवति जलं वा स्मृतमपि,
महावीरस्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥३॥

નમે જ્યારે ઈન્દ્રો, મણિમુગટધારી ચરણમાં, મણિરત્નો દીપે પુનિતપદ તેજે પ્રભુતાણાં; ભવજવાળા-તાપો સ્મરણ-જળથી જ્યાં ઠરી જતાં, મહાવીર સ્વામી શિવપદ વિધાતા જગતના (૩)

● **અન્વયાર્થ :** યદ્દીયં - જેમના, પાદામ્ભોજ દ્વયમ્ - બન્ને ચરણકમળ, નમન્ના કેન્દ્રાલી - નમસ્કાર કરતાં સ્વર્ગના દેવોની પંક્તિઓની, મુકુટમણિ ભાજાલ જટિલં - મુકુટોએ મણિઓના પ્રકાશ સમૂહથી ઘનીભૂત, લસત્ - શોભિત થયેલ, ઇહ - આ જગતમાં, સ્મૃતમ્ અપિ - સ્મરણ માત્રથી પણ, તનુભૂતામ્ - સંસારી જીવોને, ભવજ્વાલા શાન્ત્યૈ - સંસારજવાળાની શાંતિ માટે, જલં પ્રभवति - પાણી સમાન સમર્થ છે, મહાવીર સ્વામી - તે મહાવીર સ્વામી, નયનપથગામી ભવતુ મે - મારી

દષ્ટિની સામે રહો.

● **શ્લોકાર્થ :**

તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીના શોભાયમાન ચરણકમળોમાં નતમસ્તક દેવેન્દ્રોની પંક્તિ પોતાના મુકુટમણિઓની પ્રભાને પ્રભુચરણોમાં વિખેરી રહી છે. તે શ્રી ચરણોના દર્શન-સ્પર્શનનો મહિમા તો અચિંત્ય છે જ પરંતુ સ્મરણ માત્રથી પણ સંસારી પ્રાણીઓની ભવજવાળાનું શમન કરવામાં સમર્થ છે. જેમ પાણી અગ્નિશમનમાં સક્ષમ છે; તે મહાવીર સ્વામી સદાય મારી દષ્ટિમાં સમાયેલ રહો, મારી શ્રદ્ધામાં વસો.

● **વિશેષાર્થ :**

આ કાવ્યમાં કવિવર ભાગચંદ્રજીએ તીર્થંકર પરમાત્માના પાદ-પદ્મ યુગલનું લૌકિક અને અલૌકિક બન્ને પ્રકારે માહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે.

(૧) લૌકિક દષ્ટિથી ચરણકમળનો મહિમા :
લસત્પાદામ્ભોજ સમવસરણમાં રહેલ પ્રભુ મહાવીરના ચરણયુગલ અચિંત્ય શોભાયુક્ત છે. શા કારણે શોભાયમાન છે ? તો પારમાર્થિક દષ્ટિથી તો પોતાના શુદ્ધ-સહજાવસ્થાને પ્રાપ્ત હોવાથી, સંસાર પરિભ્રમણથી વિમુખ થઈને સ્વ-સ્વરૂપમાં સ્થિર હોવાથી, પદ્માસનમાં સ્થિત હોવાથી શોભાયમાન છે તથા બીજા પ્રકારે કવિવર કહે છે કે (નમન્નાકેન્દ્રાલીમુકુટમણીભાજાલ જટિલં) શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચરણકમળમાં સ્વર્ગથી પધારેલ અનેક દેવેન્દ્રોના સમૂહ પંક્તિબદ્ધ થઈને નમસ્કાર કરી રહ્યા છે, જેમના મસ્તકમાં સ્થિત મુકુટોની મણિઓની પ્રભા જાણે કે પ્રભુચરણોનું પ્રક્ષાલન કરી રહી છે, જેથી તે ચરણયુગલ અત્યંત મનોહારી લાગી રહ્યા છે. પરમાત્માના ચરણોમાં મુનીન્દ્ર, ગણીન્દ્ર, ફણીન્દ્ર, દેવેન્દ્ર, ચક્રવર્તી આદિ ત્રણે લોકોમાં જેટલા ઉત્કૃષ્ટ પદધારી છે તે બધા નમ્રીભૂત થઈને પ્રભુના

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી વિરચિત
‘જ્ઞાનસાર’ શાસ્ત્રનું ‘સ્થિરતાષ્ટક’ (ક્રમાંક-૬)

* * * * * રમેશભાઈ કાંતિલાલ ખંધાર * * * * *

● **સ્થિરતાષ્ટક :**

પરવસ્તુમાં સુખબુદ્ધિરૂપ દૃષ્ટિની વિમુખતા એ વિષમ ચિત્તની ચંચળતાનું મૂળિયું છે. જેટલા અંશે મન-વચન-કાયારૂપ યોગની સ્થિરતા થાય તેટલા અંશે દ્રવ્ય સ્થિરતા પ્રગટી કહેવાય. જેટલા અંશે આસ્રવ પ્રત્યયોનો અભાવ થાય તેટલા અંશે ભાવસ્થિરતા પ્રગટી કહેવાય. યોથે ગુણસ્થાનથી ભાવસ્થિરતાના અંશો પ્રગટવાનું શરૂ થાય છે અને ચૌદમાં ગુણસ્થાને તેની પૂર્ણતા થાય છે.

દ્રવ્યની કેવળ બાહ્ય સ્થિરતાને દ્રવ્ય અસ્થિરતા કહે છે. મન-વચન-કાયારૂપ યોગની અસ્થિરતા રોકવી તેને દ્રવ્ય સ્થિરતા કહે છે. કમઠ કે અગ્નિશર્માના તપ ભાવ વિનાના હોવાથી તે દ્રવ્ય સ્થિરતારૂપ છે. ધન, દેહ આદિ પરદ્રવ્યમાં એકત્વરૂપ સ્થિરતા પણ પરદ્રવ્યસ્થિરતા છે. ઉપયોગશૂન્ય કે સાધ્યના લક્ષ વિના યોગની સ્થિરતાને પણ દ્રવ્ય સ્થિરતા કહે છે.

રાગદ્વેષરૂપી અશુદ્ધભાવમાં સ્થિરતા તે અશુદ્ધભાવ સ્થિરતા છે. ધર્મધ્યાન કે શુકલધ્યાન આદિમાં સ્થિરતા તે શુદ્ધભાવ સ્થિરતા છે. વાસ્તવમાં જે સ્થિરતાથી આત્માના ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે તેને શુદ્ધભાવ સ્થિરતા કહે છે.

● **ગાથા - ૫**

સ્થિરતા વાઙ્મનકાર્યેરયેષામડગાડિતાં ગતા ।
યોગિનઃ સમશીલાસ્તે ગ્રામેડરણ્યે દિવા નિશિાઃ ॥૫॥

● **શબ્દાર્થ :** સ્થિરતા - સ્થિરતા, વાઙ્મનઃકાર્યે - વાણી, મન અને કાયા વડે, અડગાદિતામ્ - અંગરૂપ, એકરૂપ, તન્મયતા, ગતા - પ્રાપ્ત થયેલ છે, યોગિનઃ - યોગીઓ, સમશીલાઃ - સમભાવવાળા, તે - તે,

ગ્રામે - ગામમાં, અરણ્યે - જંગલમાં, દિવા - દિવસે, નિશિ - રાત્રે.

● **ગુજરાતી ગદ્યાનુવાદ :**

જેમની સ્થિરતા મન, વચન અને કાયાથી એકરૂપ થઈ ગઈ છે તે યોગીઓ ગામમાં કે જંગલમાં, દિવસે કે રાત્રે સમભાવવાળા હોય છે.

● **વિશેષાર્થ :**

જેમ જેમ ઈન્દ્રિયોની બાહ્યપ્રવૃત્તિમાં સંયમ સાથે સંસારના પદાર્થો અને વિષયો પ્રત્યે અંતરંગ ઉદાસીનતારૂપ ભાવસંયમમાં વૃદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ મન-વચન-કાયાની એકરૂપતા સધાતી જાય છે.

અંતરંગ નિઃસ્પૃહતાને લઈને બાહ્યમાં માત્ર પ્રારબ્ધ ઉદયને સમભાવે વેદી નિવૃત્ત થવાનો પુરુષાર્થ થતો જશે. કર્તવ્ય-ફરજરૂપ સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં ઈષ્ટાનિષ્ટપણાને બદલે હિતાહિતનો વિવેક કરી માત્ર પ્રયોજનભૂત પ્રવૃત્તિને ઉદાસીનભાવે-સાક્ષીભાવે વેદી લે છે. અપ્રમત્ત યોગી મહાત્મા તો શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ તે જ સ્વદ્રવ્ય, પોતાના આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો તે જ સ્વક્ષેત્ર, અનાદિઅનંત ત્રિકાળ ધ્રુવત્વ તે જ સ્વકાળ અને પરમ પારિણામિક ભાવ તે જ સ્વભાવ, આ પ્રમાણે યોગી અપ્રમત્ત મહાત્મા પોતાના જ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં સ્થિર રહી નિજાનંદની મસ્તી માણતા હોય છે. આવા યોગી મહાત્માના અલિપ્તભાવ-સમભાવ દશાના કારણે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પ્રસંગો, ગામ, જંગલમાં હિંસક પશુઓનો સંયોગ થાય તો પણ સમતાભાવમાં મગ્ન રહે છે. વાસ્તવમાં છદ્દે-સાતમે ગુણસ્થાને જૂલતા મુનિ સતત સમતાયોગની સાધના કરતા રહે છે. બાહ્ય સંયોગોમાં ચિત્તની સ્થિરતા જળવાઈ રહે એવી બાહ્ય યોગની

એકરૂપતા હોય છે. ચિત્ત અંતર્મુખ જ રહે છે અને બાહ્યમાં ચારિત્રમોહના ઉદયને સમભાવે વેદી લે છે.

● ગાથા- ૬

સ્થૈર્યરત્નપ્રદીપણ્ણેદ દીપ્તઃ સંકલ્પદીપ્તઃ।
તદ્રિકલ્પૈરલમ ધુમૈરલધૂમૈસ્તથાહૃદ્ધૃત્તૃવૈ ॥ ૩૧૬ ॥

● શબ્દાર્થ : સ્થૈર્યરત્નપ્રદીપ્તઃ - સ્થિરતારૂપી રત્નનો દીવો, છેદ - જો, દીપ્તઃ - દૈદિપ્યમાન, સંકલ્પદીપ્તઃ- સંકલ્પરૂપી દીવાથી ઉત્પન્ન થયેલા, તત્ - તો, વિકલ્પૈઃ - વિકલ્પોરૂપ, અલમ્ - બસ, જરૂર નથી, ધૂમૈઃ - ધુમાડાઓનું, અલમ્ધૂમૈઃ - અત્યંત ધૂમ, મલિન, તથા - વળી, આસ્ત્રવૈઃ - આસ્રવો, કર્મબંધન હેતુઓનું.

● ગુજરાતી ગદ્યાનુવાદ :

જો સ્થિરતારૂપી રત્નનો દીવો દૈદિપ્યમાન છે, તો સંકલ્પરૂપ દીવાથી ઉત્પન્ન થયેલા વિકલ્પરૂપ ધુમાડાનું શું કામ છે? તથા અત્યંત મલિન એવા આસ્રવો (પ્રાણાતિપાત આદિ કર્મબંધના હેતુઓ)નું શું કામ છે?

● વિશેષાર્થ :

સામાન્ય જીવોના લોક, કુટુંબ, દેહ પ્રતિબંધના મૂળમાં પર સંબંધી સંકલ્પ-વિકલ્પો હોય છે. પાંચ ઈન્દ્રિયો અને મનના વિષયોમાં રાગાત્મક સુખબુદ્ધિ હોવાથી ચિત્તની ચંચળતા-અસ્થિરતારૂપ પરિણામને સંકલ્પ કહે છે અને તેનું વારંવાર સ્મરણ થવું તેને વિકલ્પ કહે છે. અર્થાત્, પરમાં સુખબુદ્ધિરૂપ નિર્ણયાત્મક અધ્યવસાય તે સંકલ્પ અને પરવસ્તુ સંબંધી અનિર્ણયાત્મક સ્મરણ થયા કરવું તેને વિકલ્પ કહે છે. જેમ ધુમાડો ભીંતને કાળી કરે તથા આંખને પણ બાળે તેમ પરસંબંધી સંકલ્પવિકલ્પો આત્માના પરિણામને મલિન કરે છે, આત્માના ગુણોનો ઘાત કરે છે, વિકૃત કરે છે. પરવસ્તુઓ અનંત છે તેથી જ્ઞાન ઉપયોગરૂપી જયોતિ સંકલ્પવિકલ્પોથી મલિન થતી રહે છે અને ચિત્તની ચંચળતા-અસ્થિરતા વધતી જાય છે. કદાચિત્ પુણ્યોદયથી સંકલ્પ પાર પડે તો

પરમાં સુખબુદ્ધિરૂપ દર્શનમોહ પ્રબળ થાય છે અને નવા સંકલ્પો ઉદ્ભવતા જાય છે. પાપોદયના કારણે સંકલ્પ પાર ન પડે તો હતાશા, દ્વેષ, પરદોષનિરીક્ષણ વગેરે જીવને દુઃખી કરે છે. સંકલ્પની સિદ્ધિ માટે પ્રારબ્ધ ઉદયમાં અનર્થકારી ઉદયોને પોતાની ઈચ્છા મુજબ ફેરફાર કરવાના નિષ્ફળ પ્રયત્નો કરી પોતે જ પોતાને અધોગતિ તરફ લઈ જાય છે.

જ્ઞાનીએ તો જ્ઞાન ઉપયોગને અંતર્મુખ કરી પોતાના ત્રિકાળ અનંત ગુણાત્મક સ્વરૂપ સાથે અભેદ કરી, શાશ્વત અને સ્થિર જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રગટાવેલ છે જેને મહોપાધ્યાયજી રત્નના પ્રકાશ સાથે સરખાવે છે. હવે જ્ઞાનીને પરભણી દૃષ્ટિ જ થતી નથી. પ્રારબ્ધ ઉદયને સમભાવે વેદી લેવાથી સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપી ધુમાડો-મલિનતા ઉત્પન્ન જ થતા નથી. નિશ્ચયથી મોહનો સંપૂર્ણ ક્ષય થયા પછી જ સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ દશા થાય છે. તેથી છેક ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન સુધી અપ્રમત્ત યોગી મહાત્માને શુદ્ધ ગુણોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ સંબંધી અબુદ્ધિપૂર્વકના વિકલ્પો હોય છે. પણ આસ્રવના હેતુભૂત પરસંબંધી વિકલ્પો હોતા નથી. અપ્રમત્ત યોગીઓ તો ષ્ટ્ કારકો પોતાના આત્માને જ લાગુ પાડીને પ્રવર્તે છે તેથી આસ્રવનિરોધ હોય છે.

● ગાથા - ૭

उदीरयिष्यसि स्वान्तादस्थैर्यं पवनं यदि ।
समाधेर्धर्ममेघस्य घटां विघटयिष्यसि ॥ ३१७ ॥

● શબ્દાર્થ : उदीरयिष्यसि - ઉત્પન્ન કરીશ, स्वान्तात् - અંતઃકરણથી, अस्थैर्य - અસ્થિરતા, पवनं - પવનને, यदि - જો, समाधेः - સમાધિની, धर्ममेघस्य- 'ધર્મમેઘ' નામની, घटां - ઘટાને, विघटयिष्यसि - વિખેરી નાખીશ.

● ગુજરાતી ગદ્યાનુવાદ :

‘જો તું અંતઃકરણથી અસ્થિરતારૂપી પવન ઉત્પન્ન કરીશ તો ‘ધર્મમેઘ’ નામની સમાધિની ઘટાને વિખેરી નાખીશ’.

● **વિશેષાર્થ :**

આગળની ગાથાને દૃષ્ટાંત દ્વારા વધુ સ્પષ્ટ કરે છે. ચિત્તનિરોધ કરી અંતર્મુખ થયેલ ઉપયોગ એ જ નિર્મળ અંતઃકરણ છે. જ્યાં સુધી ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ છે ત્યાં સુધી પતિત થવાનો ભય છે કારણકે સત્તામાં મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને અનંતાનુબંધી કષાયો પડેલા છે. આત્માની અજ્ઞાતિમાં તે ઉદયમાં આવી સમ્યક્ત્વને વમાવી શકે છે. તેથી મહોપાધ્યાયજી જ્ઞાની અને યોગી મહાત્માને ચેતવે છે, લાલબત્તી ધરે છે. જ્ઞાનીએ અનાદિની વૃત્તિના મૂળનો છેદ કરેલ છે પણ તે સંસ્કારની છાયા રહી છે તેથી જ્ઞાની અંતરપરિણતિમાં સ્વ-પરના વિવેકરૂપ આત્મજ્ઞાતિનો દીપક પ્રજ્વલિત રાખે છે. તેના સદ્ભાવમાં પરસંબંધી સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉઠતા નથી અને કદાચિત્ ઉઠે તો પણ તેમાં કર્તા-ભોક્તાભાવ નથી હોતા.

મહોપાધ્યાયજી સમાધિને ધર્મમેઘ અને ચિત્તની અસ્થિરતામાંથી ઉદ્ભવતા સંકલ્પ-વિકલ્પને પવનની ઉપમા આપી છે. જેમ ઘનઘોર વાદળાઓ વરસવાની તૈયારીમાં હોય પણ જોરદાર પવન ફૂંકાય તો વાદળાં વિખરાઈ જાય છે અને વૃષ્ટિ થતી નથી. તેવી રીતે પ્રગટેલી જ્ઞાનધારારૂપ વાદળાં સઘન થઈ નિર્વિકલ્પ સમાધિ થવાના કાળે પરસંબંધી સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉદ્ભવે અને તે વિકલ્પધારા લંબાય તો તેમાં કર્તાભોક્તાભાવ પ્રગટવાની સંભાવના રહે છે અને તે નિર્વિકલ્પ સમાધિને નષ્ટ કરે છે. તેથી આચાર્ય કહે છે કે અંતરપરિણતિમાં પરસંબંધી સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરીશ નહિ. અર્થાત્, સતત ધારાવાહી આત્મજ્ઞાતિ ટકાવી રાખજે. આગમમાં અપ્રમત્ત યોગીને ‘અસૂતા મુનિ’ કહેલ છે. યોગી સદા જ્ઞાત છે. તેઓ મોહકર્મને ઉદય પહેલા જ પોતાની જ્ઞાનધારારૂપ આત્મજ્ઞાતિના બળે સમ્યક્ત્વ મોહનીયરૂપે પરિણામની વેદીને નિર્જરા કરે છે. સમ્યક્ત્વની નિર્મળતાને ટકાવી રાખે છે અને સમતાભાવના અભ્યાસથી વૃદ્ધિ પણ કરતા રહે છે.

આચાર્ય કહે છે કે સર્વ પરપદાર્થો અનંતકાળથી કદી પોતાના થયા નથી અને થઈ શકે પણ નહિ એવી વસ્તુવ્યવસ્થા છે. માત્ર મિથ્યા કલ્પના વડે તેમાં અહં-મમ કરી ચિત્ત ચંચળ-અસ્થિર થાય છે. પૂર્વના ઋણાનુબંધને લઈને અમુક પરપદાર્થો જીવના સંયોગમાં આવેલ છે. કરણાનુયોગની પરિભાષામાં સંયોગમાત્ર ક્ષણિક છે, સમયવર્તી છે, શાશ્વત નથી. તેને મિથ્યા કલ્પના વડે વધારી ચિત્તને મલિન કરવું નહિ.

● **ગાથા- ૮**

ચારિત્રં સ્થિરતારૂપમતઃ સિદધેષ્વપીશ્યતે ।
યતન્તામ્ યતયોઙ્વશ્યમસ્યા એવ પ્રસિદધયોઃ॥૩॥ ૮॥

● **શબ્દાર્થ :** ચારિત્રમ્ - ચારિત્ર, સ્થિરતારૂપમ્ - સ્થિરતારૂપી, અતઃ - એટલે, આથી, સિદધેષુ- સિદ્ધોમાં, અપિ - પણ, ઇશ્યતે- ઈચ્છાય છે, માનવામાં આવે છે, ઘટે છે, યતન્તામ્ - યત્ન કરો, યતયઃ - હે યતિઓ, અવશ્યમ્ - અવશ્ય, અસ્યા - એની, સ્થિરતાની, એવ- જ, પ્રસિદધયે - પરિપૂર્ણ સિદ્ધિને માટે.

● **ગુજરાતી ગદ્યાનુવાદ :**

ચારિત્ર સ્થિરતારૂપ છે એટલે સિદ્ધોને પણ એ ઘટે છે. માટે હે યતિઓ! એની (સ્થિરતાની) પરિપૂર્ણ સિદ્ધિ માટે અવશ્ય પ્રયત્ન કરો.

● **વિશેષાર્થ :**

નિશ્ચયથી જ્ઞાનદર્શનની સ્થિરતાને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. બાહ્યમાં પાંચ મહાવ્રતનું પાલન એ વ્યવહાર ચારિત્ર છે કારણકે તે યોગની ક્રિયા છે. અયોગ દશામાં સિદ્ધને પણ અનંતગુણોની સ્થિરતારૂપ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર છે. આઠે કર્મોથી રહિત હોવાથી આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો સ્થિર, અચલ, કંપનરહિત હોય છે. આવી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિરતાને સિદ્ધ ભગવંતનું ભાવચારિત્ર કહેવાય છે. તેથી સર્વ યોગીઓ આવા ભાવચારિત્રને પ્રગટાવવાનો પુરુષાર્થ કરતા હોય છે.

૩.૦ સ્થિરતા અષ્ટકનો સાર:

૧. ચિત્તસરોવરમાં ચિત્તની ચંચળતાથી ખેદ,

સત્ તપ

ભા. ડા. બિન્દુદીદી (રાજકોટ)

(પૂજ્ય આચાર્ય ૧૦૮ શ્રી વિદ્યાસાગરજી મહારાજના પ્રવચનાંશ)

ભારતભૂમિનું એક એક કણ તપસ્વીઓની પદરજ થકી પુનિત બન્યું છે. તપનો મહિમા કેવળ આ ઋષિ-મુનિઓ, મહર્ષિઓ, યોગીઓ કે તપસ્વી મહામાનવોએ જ નથી ગાયો; પંડિતો, મનીષીઓ અને કવિઓએ પણ તપની યશગાથા ગાઈ છે. રાષ્ટ્રકવિ મૈથિલીશરણ ગુપ્તે લખ્યું છે,

“નારાયણ નારાયણ ધન્ય દૈ નર-સાધના ।

ઈન્દ્રપદ ને કી હૈ જિસકી શુભારાધના ॥”

ભોગાસક્ત દેવોએ પણ આ તપ-સાધનાની પ્રશંસા કરી છે. નરમાંથી નારાયણ બનવાની સાધનામાં રત સાધકની પૂજા-કીર્તન કરવા દેવો સ્વર્ગમાંથી નીચે ઉતરે છે.

દોષોની નિવૃત્તિ માટે તપ પરમ રસાયણ છે. માટી પણ તપીને જ પૂજ્ય બને છે. અગ્નિની તપને જ્યારે માટી પાર કરી જાય છે, ત્યારે પાકા ઘડા ઇત્યાદિ પાત્રોનું રૂપ ધારણ કરી ઉપયોગી બની આદર પ્રાપ્ત કરે છે. ઋતુઓના કષ્ટ સહન કરીને જ કર્મો મિષ્ટ બને છે. પદાર્થોની મહત્તા એ તો વેદના સહન કર્યા પછી જ સમજાય છે.

મનુષ્ય જ્યારે દુઃખી થાય છે ત્યારે સુખનો રસ્તો ગોતતા તપમાં નિરત સાધુ-સમાગમમાં જાય છે. તેમનો સમાગમ પ્રાપ્ત કરીને પણ જો માનવી સામાન્ય સુખની અનુભૂતિ ન મેળવે તો તેનો સંત-સમાગમ વ્યર્થ છે. જે ભૂતલ પર આપણે વસીએ છીએ તે આપણા માટે એક પ્રકારનું જંક્શન છે. અહીંથી પ્રત્યેક દિશામાં રસ્તાઓ જાય છે. અહીંથી જ નરક ભણી, સ્વર્ગ ભણી કે પશુઓની ભણી યાત્રા થાય છે. ફરીને અહીંથી મનુષ્ય પણ થઈ શકાય છે અને પરમાત્મપદની ઉપલબ્ધિ પણ આ ભૂતલ પરથી થઈ શકે છે. પરુષાર્થના બળે ઈચ્છે ત્યાં જઈ શકે છે.

સાધના સ્વાશ્રિત છે.

ગૃહસ્થોમાં આતપ છે, કષ્ટ છે, તરફડાટ છે. જેવી રીતે પૂરી ઉષ્ણ તેલ ભરેલી કડાઈમાં તરફડે છે, તેવી હાલત ગૃહસ્થની તેની સંસારદશામાં હોય છે. તે કષ્ટનું નિવારણ તપ દ્વારા સંભવ છે. સંસારની વેદનાના શમન માટે તપ રૂપી મલમનો ઉપયોગ આવશ્યક છે. કાર્યસિદ્ધિ માટે તપ અપનાવવું અનિવાર્ય છે. વાંકા વળી ગયેલા લોઢાના સળિયાને અગ્નિમાં તપાવીને જ સીધો કરી શકાય છે, અન્યથા બધા સાધનો નકામા થઈ પડે છે. તે જ પ્રકારે વિષય-કષાયોની વાંકાઈ સીધી કરવા માટે આત્માને તપાવવો એ જ એક માત્ર શ્રેષ્ઠ, અવ્યર્થ સાધન છે.

ઈચ્છાનો નિરોધ કોણ કરી શકે? વાનર? નહીં, કેવળ નર. વાનર તો પશુ છે. નારકો પણ ન કરી શકે અને દેવ પણ. તે બધા પોતાની ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શકે છે. સાધના તો કેવળ મનુષ્ય કરી શકે છે. ધન્ય છે નર-સાધના! નર-પદ એક એવું મેદાન છે કે જ્યાં નારાયણ બનવાની રમત રમી શકાય છે. જ્યારે કોઈ આચાર્ય ભગવંતની જન્મસ્થલી જે કોઈ જનસમુદાયનું નગર હોય તો સહજ જ તે જનસમુદાય ધન્યતા, ગૌરવ અનુભવે છે. જે તે આચાર્ય ભગવંતે જે તે નગરમાં જન્મ લીધો અને ઉત્કૃષ્ટ સાધના દ્વારા પોતાનું કલ્યાણ કર્યું. પરંતુ તેથી તે જનસમુદાયને શું પ્રાપ્ત થયું? શું તે વ્યક્તિઓ તે આચાર્ય ભગવંત જેવા બની શક્યા? આવા તપસ્વી આચાર્ય અવશ્ય આપણા આદર્શ બની શકે, તેમના જીવન-કવન દ્વારા તેઓ આપણા દોષો, અવગુણો, કાલિમા પ્રતિ સંકેત પણ આપી શકે, પરંતુ તેઓ સ્વયં કોઈની કાલિમા કે દોષો મીટાવી શકતા નથી. દર્પણ આપણા ચહેરા પર લાગેલા ડાઘને બતાવી શકે છે, પરંતુ તે ડાઘ જ્યારે પણ દૂર થશે

સ્વ પુરુષાર્થ થકી જ દૂર થશે. અનંત પુરુષાર્થ કરીને આ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થયો છે તો તપ અને સાધના થકી જ તેની સાર્થકતા છે, અન્યથા નહીં. 'તપ' નું ઊલટું 'પત' થાય છે. અર્થાત્ પતન. સાધનાના અભાવમાં પતન અવશ્યંભાવી છે.

પ્રાણીમાત્ર ઈચ્છા સાથે જન્મે છે અને જીવે છે. આ ઈચ્છાનો નિરોધ કેવળ તપ દ્વારા જ સંભવ છે. જે તપમાં ઈચ્છાનો નિરોધ નથી તે તપ, તપ નથી. 'તપસા નિર્જરા ચ' અર્થાત્ તપથી નિર્જરા પણ થાય છે. તપ કરવાથી જો આકુળતા થાય અને નિર્જરા ન થાય તો તે તપ, સત્ તપ નથી. એ જ સાધન કહેવાય જે સાધ્યને દિશા, લક્ષ્ય, મંજિલની પ્રાપ્તિ કરાવે. એ કારણે જ ઉત્કૃષ્ટ સાધન એ છે, જે કાર્ય સંપન્ન કરાવે. એ જ ઔષધિ શ્રેષ્ઠ છે, જે રોગની નિવૃત્તિ કરે. એ જ સત્ - તપ છે, જે નરને નારાયણ બનાવે.

સામાન્ય સાધક તપમાં કષ્ટનાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આપણને હજુ પણ વાસ્તવિક સુખ-દુઃખની સમજણ નથી. રાગદ્વેષ રૂપી કષાય દુઃખનું કારણ અને દુઃખરૂપ છે, પાપરૂપ છે. તેનાથી વિપરીત વીતરાગતા સુખનું કારણ અને સુખરૂપ છે. તપ વીતરાગમય છે. વસ્તુનું વાસ્તવિક અવલોકન ઉપસર્ગ અને પરિષહ વિના સંભવ નથી. તપને તે જ અપનાવી શકે જે દુઃખનું, કષ્ટનું આહ્વાન કરી શકે, દુઃખ બાબતે ખોજ અને અધ્યયન કરી શકે. આપણે તપ કરવાથી ડરીએ છીએ. ડરપોક છીએ. વીર પુરુષો વીરત્વનું, તપનું અનુસંધાન કરી કર્મોના ઉદય સમયે કર્મો સાથે લડાઈ કરી, કર્મોને પછાડી દે છે. જેને તપમાં આસ્થા નથી, તપમાં કષ્ટ સમજે છે તે ત્રણ કાળમાં પણ મોક્ષને પ્રાપ્ત નહીં કરી શકે. કર્મોને ભગાડવા માટે અમોઘ શસ્ત્ર તપ જ છે. સમ્યક્દૃષ્ટિ દ્વારા કરવામાં આવેલા બાર પ્રકારના તપ કર્મોની નિર્જરાના કારણરૂપ છે. તપ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ છે એવી સમ્યક્દૃષ્ટિની અટલ આસ્થા છે. કર્મોનું પૂર આવે કે પરિષહોની વર્ષા હોય-તપ દ્વારા તેના પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

તપને જ્યારે આપણે આપણો સાથી બનાવીશું ત્યારે જ સત્ માર્ગની પ્રાપ્તિ થશે અને સુખ પ્રાપ્ત થશે. દશલક્ષણ ધર્મમાં તપ એક પ્રૌઢ ધર્મ છે. આ તપ દ્વારા અન્ય ધર્મોમાં પણ ઉત્તીર્ણ થવાય છે. તપાવ્યા પશ્ચાત્ જ સોનાની કસોટી થાય છે. તે સોનાને ત્યારે જ પોતાના સ્વાભાવિક ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. હેમપાષાણ સમાન આ આત્મા પણ કર્મભલથી લિપ્ત હોવાથી પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. વર્તમાનમાં આત્મા સાથે ચોંટેલા કર્મોને કારણે તેનું પૂર્ણરૂપ મૂલ્યાંકન સંભવ નથી થતું. તેને તપરૂપી અગ્નિ દ્વારા તપાવવો પડશે. તેને તપાવીને જ જાજવલ્યમાન કરી શકાશે. કર્મોથી બદ્ધ આત્માના કર્મમલને દૂર કરવા વિશ્વમાં અન્ય કોઈ રસાયણ નથી, સિવાય સત્ - તપ.

અહિંસા પરમો ધર્મનો જય હો!

(સાભાર 'વિદ્યાવાણી')

હે વીતરાગી !

એક ધર્મના અનેક ફાંટા, જોઈને મુંઝાવું;
હે વીતરાગી મહાવીરસ્વામી, તમે કહો ક્યાં જાઉં?
એક કહે છે હું શ્વેતાંબર, બીજો કહે દિગંબર,
સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી, કેટ કેટલું અંતર ?
એકમેકમાં ગચ્છ ઘણાંચે, ગણી ગણી ગભરાઉં.
- હે વીતરાગી...

જુદી ક્રિયારમો સૂત્રો જુદાં, અનુમાનો પણ નોખા,
એમ જ લાગે જાણે સહુના, મહાવીર નોખા નોખા!
તિથિ તિથિના વાદ વિવાદો, દેખીને શરમાઉં.
- હે વીતરાગી

ભેદભાવના ખ્યાલ પુરાણા, હવે વિસારી દઈએ,
એક ધર્મને એક જ શાસન, એક થઈને રહીએ;
જૈન સમાજની એકતા થાયે, એવું સ્વપ્ન નિહાળો.
- હે વીતરાગી
(શ્રી શાંતિલાલ શાહ-સુરત)

તપનું માહાત્મ્ય

ભાનુબેન ડી. શાહ

ભારત પર્યટન પ્રજાનો દેશ છે. તેમાં વસતી પ્રજા જુદા જુદા ધર્મો પાળે છે. દરેક ધર્મમાં વિવિધ અનુષ્ઠાનોની અગત્ય દર્શાવી છે. એ જ રીતે જૈન ધર્મમાં અન્ય અનુષ્ઠાનોની સાથે તપનું મહત્ત્વ સ્વીકાર્યું છે. તપ તો દરેક પ્રજા કરે છે અને શ્રદ્ધાથી તેને અનુસરે છે. બીજા ધર્મના તપમાં માત્ર અન્નત્યાગનો મહિમા છે. ફરાળી વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ છે. જ્યારે જૈન ધર્મના તપમાં ત્યાગની વિશેષતા છે. ઉપવાસ, એકાસણાં, બેસણાં, આયંબિલ વગેરેમાં અન્નપાણીને તપ પ્રમાણે ત્યાગવાના હોય છે. દેહદમન શ્રદ્ધાથી કરીને કર્મોને તોડવાનાં છે. આનાથી શરીર કૃશ થાય, છે, નિસ્તેજ થાય છે પણ તેની સાથે કર્મોય કૃશ થાય છે. જેટલાં કર્મો કૃશ, પાતળાં હળવાં થાય તેટલો આત્માનો પ્રકાશ વધે છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી કહે છે કે, “આત્માના બગીચાને લીલોછમ રાખવા માટે શરીરના બગીચાને સૂકવવો પડે છે.” અને માનવજિંદગીમાં આવું કરવાની આવશ્યકતા છે. “હે પ્રભુ! તારી પાસે શું માંગું, થાય છે કે હું પણ કંઈક ત્યાગું” ભગવાન ભોગના ભૂખ્યાં નથી, તેઓ તો ત્યાગ માગે છે. ઓછોવત્તો ત્યાગ એ રીતે જ કર્મોને દૂર કરે છે.

તપ એટલે તપવું. સોનું કચરાવાળું હોય ત્યારે અનેક વાર ભઠ્ઠીમાં નાખીને તપાવવું પડે છે. પછી તે શુદ્ધ સોનું થાય છે અને તેની કિંમત વધે છે. એ જ રીતે આત્મા પણ કાર્મણ વર્ગણાઓથી ભારે છે, તેને મુક્ત કરવા તપની ભઠ્ઠીમાં નાખવો પડે છે. જૈન ધર્મમાં અનેક પ્રકારના તપ છે, જે શરીરને તપાવે છે અને આત્માને કનક સમ પ્રકાશિત, ઉજ્જવલ, ચમકદાર બનાવે છે. તપથી કર્મો આત્મા પરથી ખરી પડે છે અને આત્મા કર્મોથી હળવો બને છે, તેમજ સદ્ગતિમાં જન્મ લેવા ભાગ્યશાળી બને છે. ‘બૃહદ્ આલોચના’માં કહ્યું છે કે,

“રજ વિરજ ઊંચી ગઈ નરમાઈકે પાન,

પથ્થર ઠોકર ખાત હૈ કરડાઈ કે તાન”

ધૂળની રજ વજનમાં હલકી હોવાથી ઊંચે ચડે છે અને પથ્થર ભારે હોવાથી નીચો પડે છે અને દરદર ઠોકર ખાય છે. આત્માને પણ રજ જેવો હળવો બનાવીને ઉચ્ચગતિમાં જઈ શકે તેવો કરવો જોઈએ.

તપ કરવું અઘરું છે. શરીરને ભૂખ્યું રાખવાની ટેવ પાડવી જોઈએ, નહિતર ચા વગર, ભોજન વગર માથું દુઃખે છે, ઊલટી થાય છે. જીવની બેચેની વધી જાય છે અને રાત પરાણે વીતાવવી પડે છે. તેથી શારીરિક પીડાને કારણે તપ કરવાની વાત પડતી મૂકવી પડે છે અને સહન કર્યા પછી ફરીવાર કરવાનું મન થતું નથી.

“જપ તપ સંયમ દોઢલો, ઔષધ કડવી જાન;
સુખકારન પીછે ઘનો, નિશ્ચય પદ નિરવાન.”

કડવી દવા ગળે ઉતરતી નથી પણ આપણા હિત માટે ઉતારવી પડે છે, તેમ જપ, તપ, સંયમ કરવા અઘરા છે પણ તેનાથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે કારણકે આત્મા પર વળગેલાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે અને આત્મા ફૂલ જેવો વજનમાં હલકો બને છે.

દેહાધ્યાસી લોકોને દેહમાં ઘણું મહત્ત્વ છે, મમત્વ છે. શરીરને પ્રથમ માનવાથી આત્માનું વિસ્મરણ થઈ જાય છે -

“આ દેહની પૂજામાં, દિનરાત વિતાવું છું,
કિંમતી સમય જીવનનો, હું રાખમાં મિલાવું છું;
આ દેહની....

અચાનક દેહ મરવાનો, ફરી આત્મા રજળવાનો,
પછી મુજને ઉગરવાનો, નથી સંયોગ મળવાનો;
અધૂરાં રહે અભરખાં એવા કદમ ઉઠાવું છું,
સાધન તરી જવાનું, કાંઠા ઉપર ડૂબાડું છું.

આ દેહની....

મને આ દેહ ઉગારે, નરકમાં એ જ ગબડાવે,

વિનય નહીં તો ધર્મ શો? શો તપનો આધાર?”

ધર્મના મૂળ સમો વિનય તમને છેક મોક્ષ સુધી પહોંચાડી દે છે. દરેક વ્યક્તિ સાથે અતિશય નમ્રતાથી, મૃદુ વચનોથી, કાયાના કોમળ વ્યવહારથી વર્તન કરવાનું છે. આપણાથી ઉંમરમાં નાના છતાં જ્ઞાની કે દીક્ષાર્થી હોય તો તેમને વિનયપૂર્વક વંદન કરવાના છે. ગર્વને અળગો કરીને પ્રણામ કરીને માન આપવાનું છે. બીમાર મા-બાપની, સંસાર ત્યાગીઓની ખરા દિલથી સેવા કરવાની છે. સ્વનો અધ્યાય, અભ્યાસ તે સ્વાધ્યાય છે. આ ઉત્તમ પ્રકારનું તપ છે. કારણકે તેમાં આપણા આત્મા સાથે વાત કરવાની છે. શાસ્ત્રો વાંચતા, વિચારતાં, વાગોળતાં શંકાઓનું સમાધાન ગુરુ પાસેથી કરવાનું છે અને આત્મા વિશે સતત વિચારવાનું છે. શ્રીમદ્ રાજયંદ્રજી કહે છે કે,

“હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું? કોના સંબંધે વળગણા છે? રાખું કે એ પરહરું?”

રમણ મહર્ષિ પણ નિજ ભક્તોને કહેતાં “Who am I?” ના વિચાર સતત કરો, મનને સંયમિત રાખો અને તમેજ તમારા પ્રશ્નનો જવાબ મેળવો. આમાંથી જ આત્મપ્રાપ્તિની સાચી રીત મળી જશે. આ જ સ્વાધ્યાય છે, જે તમને તમારા આત્માની યથાર્થ ઓળખ આપશે. આપણા ચિત્તનું પ્રભુના કે સત્પુરુષોના ગુણો કે ચારિત્રમાં અથવા તેમની મુખમુદ્રામાં એકરસ થવું, એકાકાર થવું, અન્ય બાબતોનું ચિત્તમાંથી નીકળી જવું તે ધ્યાન છે. આનાથી ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર અને એકાગ્ર થાય છે અને સતત પ્રયત્નોથી ઉત્તમ ધ્યાન કે સમાધિ લાગી જાય છે. શરીરનો મોહ છોડો, શરીર સાથે સંલગ્ન સંબંધોને છોડો અને માત્ર કાયાને સ્વસ્થ, તદ્દરૂપ કરવી તે સાચું ધ્યાન છે.

તપ નિકાચિત, ચીકણાં અને ભારે કર્મોને તોડી નાખે છે તેમજ મનમાં રહેલી કુવાસના, કુવિચાર, કુસંસ્કાર સાથેનો નાતો તોડે છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિની ત્રિપુટી તપસ્વી સમતાથી સહે છે. તનની ધાતુઓનો તપાવે છે, મનની કુવિચારધારા દૂર કરીને સમગ્ર જીવનની શુદ્ધિ કરે છે. શુદ્ધિકરણ

થાય એટલે જીવ શિવ બન્યા વગર રહેતો નથી. મોક્ષમાર્ગ સુલભ થઈ જાય છે. તીર્થકરોએ પણ તપ કર્યું છે. તપથી જ દીક્ષા લેવાના ભાવ થાય છે, પુરુષાર્થથી કેવળજ્ઞાન પણ થાય છે અને નિર્વાણકાળે સઘળાં કર્મો ખપી જાય છે. સિદ્ધશિલા પર આત્મા અનંત સુખ-શાંતિમાં બિરાજે છે.

તપ વિઘ્નોને કાપી નાખે છે, ઈચ્છિત ફળ આપે છે. તમામ પાપોનું નિકંદન નીકળી જાય છે, દંદ, વિકલ્પો અને વિચારો બધા ખતમ થઈ જાય છે. ભગવાન ઋષભદેવ અને મહાવીર સ્વામીએ ઘણાં તપો કરીને મુક્તિપદ મેળવ્યું છે. એટલે તપનો મહિમા અમાપ છે. જૈન કુળમાં જન્મ લઈને જે મનુષ્ય તપની અગત્ય સમજતો નથી, આચરતો નથી, તેને મુક્ત થવા માટે ઘણાં ભવ કરવાં પડે છે. તપને તનની તંદુરસ્તી સાથે સંબંધ છે. તપ કરવાથી શરીર ઉત્તમ બળવાન અને નીરોગી બને છે. તપથી પાંચ ઈન્દ્રિયો અને તરલ, ચંચળ મનનો સહજપણે સંયમ થાય છે. તપથી મન સરળતાથી પ્રભુમય થઈ શકે છે. તપથી પ્રભુ પ્રત્યેની અતૂટ શ્રદ્ધા, સમ્યક્ જ્ઞાન, તદ્દરૂપ યોગ્ય આચરણ અને આત્માની સમીપતા પ્રાપ્ત થાય છે. દેવ, ગુરુ, ધર્મનો આદર થાય છે. પવિત્રતા, સાલસતા, તનમનધનની અહિંસા, બ્રહ્મચર્યમાં આસ્થા, સત્ય, પ્રિય, હિતકારી, કરુણાભર્યા, નમ્ર, પ્રિય વચનો બોલાય છે, સ્વાધ્યાય થાય છે, ચિત્તપ્રસન્નતા, મૌન, આત્મસંયમ અને મનના, આત્માના ભાવોની શુચિતા જળવાય છે. તપથી થતી નિર્જરામાં ભવોભવનાં કર્મબંધનો છૂટી જાય છે, નવાં કર્મો બંધાતા નથી. આત્મા મોક્ષગામી થાય છે. તેથી દરેક જૈન અને શ્રદ્ધાયુક્ત જૈનેતર સૌએ તપ તો કરવું જ જોઈએ. શરીરની શક્તિ અને મનોબળ પ્રમાણે તપ આદરવું જોઈએ. નહીંતર તપ કરતાં તપોભંગ તપસ્વીને વધુ દુઃખ આપે છે. શક્તિ હોય તો પ્રમાદ સેવ્યા વગર કર્મોને કાપતું તપ કરવું જ જોઈએ.

તપથી કર્મના સમૂહો આકાશમાંનાં વાદળોની જેમ વિખરાઈ જાય છે અને આત્માને ચોખ્ખો કરે છે. તેથી સશક્ત જીવોએ તપની પ્રક્રિયા જીવન દરમ્યાન ચાલુ રાખવી જોઈએ.

આજના ભૌતિક અને વિલાસી જીવનમાં સુખ-સગવડો અને ખાણીપીણીને વધુ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. વળી, અશક્ત લોકો તપ કરતાં ડરે છે તેથી તપનો મહિમા જાણીને દઢ અને મજબૂત સંકલ્પો સાથે તપને સુવ્યસન, સુટેવ બનાવીને તપ કરવું જોઈએ.

તપના બાર પ્રકારમાંથી પહેલાં ચાર અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસપરિત્યાગ- આ ચાર પ્રકારના તપ આહારશુદ્ધિ કરે છે. શરીર સ્વસ્થ, નીરોગી, તંદુરસ્ત અને સંયમિત રહે છે. “પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા” મુજબ તપ શરીરને નરવું રાખે છે અને આરાધનામાં બાધક ન નીવડતા સાધક તરીકે ઉત્તમ કામ આપે છે.

પાંચ અને છ- બે પ્રકારનાં તપ કાયાની શુદ્ધિ કરે છે. કાયાને પંપાળ્યા, પોષ્યા વગર કષ્ટ આપવું. તેમાં રહેલો મમત્વભાવ છોડી દેવો. સુખસગવડનાં સાધનો ત્યાગવાં અને શરીરને પડતાં દુઃખ, કષ્ટ, વેદના સતમાભાવે સહન કરવાં. “હું શરીર નથી, દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર આદિ કોઈ મારાં નથી. હું શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ અવિનાશી એવો આત્મા છું.” એનું રટણ સતત કરવું, જેથી શારીરિક કષ્ટો હસતા મુખે સહન કરી શકાશે. પચાસન કે બીજા કોઈ આસનમાં બેસીને સાધના માટે અંગોને કેળવણી આપવી, ઈન્દ્રિયસંયમ રાખવો, શરીરને જમીન પર સૂવાની ટેવ પાડવી. કાયકલેશ અને સંલીનતા બંને તપ કાયાને કેળવવા માટે અને આવી પડતી આપત્તિને સહન કરવા માટે છે.

આંતરિક તપમાં પહેલા ચાર - પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ અને સ્વાધ્યાય છે. આ તપ મનની શુદ્ધિ, સ્વસ્થતા, સ્થિરતા માટે છે. ભૂલોની ક્ષમા માગવી, ગુરુએ તેના નિવારણ માટે આપેલ શિક્ષા સહન કરવી, પસ્તાવાનાં આંસુ પાડવાં અને પશ્ચાત્તાપની ગંગામાં નાહીને શુદ્ધ થવું, થયેલી ભૂલો ફરી કરવી નહીં.

દેવ, ગુરુ, ધર્મ પ્રત્યે આદરમાનનો ભાવ તે વિનય છે. હિતવાળાં મિત્ર વચનો, મીઠાં વાક્યો નમ્રતા સહ બોલવાં. કોઈ પ્રત્યે અપમાન, તુચ્છકાર,

ઘમંડ ભરી વાણી બોલવી નહીં. સેવા પણ આત્માને શુદ્ધ કરે છે. સાધુ-સાધ્વી, મા-બાપ કે અન્ય કોઈ બીમારની યોગ્ય રીતે માવજત કરવી અને તેમને જરૂરિયાતની કે ઈચ્છિત વસ્તુઓ નિઃસ્વાર્થ ભાવે પૂરી પાડવી.

સ્વાધ્યાય તો સ્વનો - નિજનો આત્માનો અભ્યાસ છે. તેથી એકાંતમાં પોતાના આત્મા સાથે સુસંવાદ કરીને પોતાના દોષોને નિવારવા, સદ્ગુણની વૃદ્ધિ માટે સતત મથ્યા રહેવું.

છેલ્લા બે તપ આત્માની શુદ્ધિ માટે છે. ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ. ધર્મધ્યાનનો મહાવરો રાખવો. તેનાથી ચિત્તની એકાગ્રતા સધાય છે. ઉપયોગ શુદ્ધ થાય છે. માત્ર આત્માનું ધ્યાન, આત્મા સિવાય મારું કોઈ નથી, કાંઈ નથી. અન્ય તે સૌ પર છે. પરનું ધ્યાન છાંડવાનું છે. આનાથી ઘણાં કર્મોનો ભૂક્કો થઈ જાય છે. તેથી આ ઉપાદેય છે. આત્મદર્શનનો આનંદ માણવાનો છે અને માત્ર તેમાં ને તેમાં જ રમમાણ રહેવાનું છે.

કાયોત્સર્ગ કાયાનો મોહ, મમતા, મારાપણું છોડવા માટે છે. આનાથી ચિત્ત એકાગ્ર થાય છે. શરીરને કાંઈપણ થાય તો યે કાયોત્સર્ગમાં તેના પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવવાનું છે. કષાય, મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, કર્મો, વિભાવો વગેરેનો ચિત્તની સ્થિરતાથી લય થાય છે, નાશ પામે છે. દેહાધ્યાસ છૂટે છે અને સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેહ અને તેની સુવિધાઓ વગેરેથી ઘણો પરિગ્રહ વધે છે અને મૂળ વસ્તુ- આત્મા પ્રત્યે ઓછો લગાવ રહે છે.

શ્રીમદ્ રાજયંદ્રજી કહે છે કે,
“છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;
નહીં ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ.”

આ રીતે તમામ પ્રકારના તપ યથેચ્છ અને યથાશક્તિ કરીને આત્માને કર્મોથી હીન, અયોગી, અશરીરી, દેહાતીત, ઈન્દ્રિયાતીત બનાવીને પૂર્ણ પદે પહોંચાડવાનો છે. જ્ઞાની પુરુષો, સંતો, સાધુઓએ પ્રબળ તપ વડે આત્માને મુક્ત કરીને સર્વોચ્ચ, સર્વોત્કૃષ્ટ પદ પ્રાપ્ત કર્યું તેમને આપણા કોટિ કોટિ ભાવવંદન... ●●●

મુમુક્ષુ

ભૂમિકા

ભવવનમેં જી ભર ધૂમ ચૂકા,
કણ કણ કો જી ભર ભર દેખા;
મૃગસમ મૃગતૃષ્ણા કે પીછે,
મુઝકો ન મિલી સુખ કી રેખા.
સુખપ્રાપ્તિની ભરપૂર ચાહનાથી ચતુર્ગતિ
દુઃખદાયી સંસારવનમાં હોશભેર પરિભ્રમણ કરતાં
૮૪ લાખ યોનિમાં અનંતવાર હું જન્મ-મરણનાં
દુઃખો સહી રહ્યો છું. વળી, અનંતવાર ત્રણ લોકના
પૌદ્ગલિક ૨૪કણોને ભ્રાન્તિગત ભોગવી ચૂક્યો તો
પણ સતસુખનો અણસાર ન મળતાં મૃગતૃષ્ણાથી હું
થાકી ગયો છું; જેમ મૃગજળ પાછળ દોટ મૂકવા
છતાં વાસ્તવિક પાણીનું એક ટીપું ય ન મળતાં તૃષ્ણાતુર
મૃગ થાકી જાય છે અને અજ્ઞાનથી દુઃખી થાય છે
તેમ.

(૧) અનિત્ય ભાવના

ઝૂઠે જગકે સપને સારે,
ઝૂઠી મનકી સબ આશાયેં;
તન, જીવન, યૌવન, અસ્થિર હૈ,
ક્ષણભંગુર પલમેં મુરઝાએ.

જેમ સ્વપ્નની સુખડીથી ને મૃગજળથી ભૂખ-
તરસ મટતાં નથી, તેમ ચપળ અને વિનાશી જડ-
ચેતન સંયોગોથી સંસારમાં ખરેખર સુખી થવાતું નથી.
વાસ્તવિક રીતે જોતાં જાગના સમસ્ત ભોગ
ભોગવવાની મનોકામના નિરર્થક છે. પૌદ્ગલિક
સુખ-સગવડ પ્રાપ્તિની આશા-તૃષ્ણાથી મન વ્યાકુલિત
થતાં ક્ષણભંગુર તન ને યૌવનની કાળજી લેવામાં જ
આયુષ્યરૂપી દુઃખમય જીવન વ્યતીત થાય છે. જીવ
જન્મ્યો તે ક્ષણથી જ અનિત્ય તનની ગોદમાં છૂપાયો
છે. જન્મ-મરણ રહિત અર્થાત્ દેહ આદિ સંયોગ
વિયોગ રહિત એક માત્ર ચેતનામય નિજ આત્મ
વસ્તુ જ નિત્ય શુદ્ધ સામર્થ્યરૂપ છે.

(૨) અશરણ ભાવના

સમ્રાટ મહાબલ સેનાની,
ઉસ ક્ષણકો ટાલ સકેગા કયા ?
અશરણ મૃત કાયામેં હર્ષિત,
નિજ જીવન ડાલ સકેગા કયા ?
મહાન સમ્રાટ કે શૂરવીર સેનાપતિ પણ
મૃત્યુને (દેહવિયોગને) થંભાવી કે નિવારી શક્યા
નથી કે અશરણ કાયામાં ચિરનિવાસ કરી જીવન
અમર બનાવી શક્યા નથી.
સંસારમાં જન્મની સાથે મરણ જોડાયેલું જ
છે, તેથી અશરણ સંસારમાં સુદેવ-ગુરુ-ધર્મનું જ શરણ
છે કે જેમણે બોધેલ શુદ્ધ ચૈતન્ય શરણને લક્ષગત
કરીને તેના દઢ સંસ્કાર આત્મામાં પડી જાય, એ જ
જીવનમાં કરવા જેવું છે.

(૩) સંસાર ભાવના

સંસાર મહા દુઃખસાગર કે
પ્રભુ દુઃખમય સુખ-આભાસોં મેં;
મુઝકો ન મિલા સુખ ક્ષણભર ભી
કંચન કામિની પ્રાસાદોં મેં.
અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ પરિણતિ એ જ
જીવના મહા દુઃખદ દોષિત સંસારભાવો છે, જે
વીતરાગ વિજ્ઞાન નિજ ગુણ સ્વભાવની કેળવણીના
પ્રતિપક્ષી અનાદિ કર્મપ્રવાહ જનિત નૈમિત્તિક
ઔપાધિકભાવો છે. જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્ય સ્વભાવના
અજ્ઞાનથી જ રાગ-દ્વેષનું કર્તૃત્વ રૂચિકર મનાયું છે,
જે પંચ પરાવર્તન રૂપ સંસારપરિભ્રમણનું બીજ છે.

મોહાન્ય જીવ, કાયા-કામિની-કંચન-કીર્તિ-
કુટુંબ આદિ બાહ્ય પરિગ્રહમાં મૂર્છિત થઈ એમાં જ
ક્ષણિક સુખ-દુઃખની કલ્પનાઓ કર્યા કરે છે, પણ એ
મંદ-તીવ્ર આકુળતાસ્વરૂપ વાસ્તવિક દુઃખમય જ છે;
ભલેને તે શાતા-અશાતાના ઉદય અનુસાર પોતાને
અનુકૂળ-સગવડરૂપ કે પ્રતિકૂળ-અગવડરૂપ કલ્પાય
છે.

વાઈના વેગની જેમ વધઘટ થતાં અજ્ઞાનીનાં

અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગની પ્રવૃત્તિથી કર્મબંધ થયા કરે છે; જે નિવારી નિજ શુદ્ધ આત્મભાવમાં જ મારી પ્રવૃત્તિ થાય એ ઈચ્છનીય છે.

જેઓ કાયા પ્રતિ અત્યંત ઉદાસીન છે, વળી જેઓ સર્વ આસ્રવભાવોને તો અશુચિ તથા રોગમૂર્તિ કાયા સમાન નિરંતર ચિંતવે છે; એવા સાચા અણિશુદ્ધ સંયમી મુનિ ભગવંતના દર્શન પણ દુર્લભ છે તો નિતપ્રતિ તેમના ચરણકમળની સેવાનો સુઅવસર તો ક્યાંથી સાંપડે ?

“કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે સમાયા એવા, નિર્ગ્રથનો પંથ ભદ્ર અંતનો ઉપાય છે.”

(૮) સંવર ભાવના

શુભ ઔર અશુભકી જવાલાસે
ગુલસા હૈ મેરા અંતસ્તલ;
શીતલ સમકિત કિરણે કૂટું
સંવરસે જાગે અંતર્બલ.

અનાદિગૃહીત મિથ્યાત્વની પુષ્ટિના સંસ્કારથી જનિત અનાત્મલક્ષી/બહિર્લક્ષી પુદ્ગલ આશ્રિત શુભાશુભ ભાવથી તો મારું અંતઃકરણ દિનરાત સળગી રહ્યું છે; તેથી નિજ ગુણોનો ઘાત થાય છે.

વળી, આત્મલક્ષી શુભ રાગમાં પણ અટકવું મને પોષાતું નથી ને તેમાં આદરયુક્ત પ્રયત્ન પરાયણ માત્ર જ રહેવું નથી; કેમકે મંદ મિથ્યાત્વ ભાવના ફળમાં અટક્યા વિના શુદ્ધ અંતરાત્મભાવને જ પ્રગટ કરવો છે.

વારંવારના અભ્યાસપૂર્વક અંતરાત્માની ભાવનાથી સર્વ ગુણાંશ શુદ્ધિ રૂપ સમકિત પ્રગટ થતાં સ્વાનુભવના શીતલ રસાસ્વાદથી આસ્રવભાવોના પ્રતિષેધનું સાચું આતરિક આત્મવીર્ય જ્ઞાનીને સ્ફુરાયમાન થાય છે, તો પણ અસ્થિરતા જનિત રાગ-દ્વેષમાં સંસરણથી બચવા જિનભક્તિ, સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, ૫ ઈન્દ્રિય સંયમ, ૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ, ૧૨ વ્રત, ૧૨ તપ, ૧૨ અનુપ્રેક્ષા, ૨૨ પરિષષ્કલ્પ, ૧૦ ચારિત્ર ધર્મ આદિ આરાધનાથી તેઓ જ્ઞાન-ધ્યાનનો ઉત્સાહ અને ઉમંગ વધારે છે.

(૯) નિર્જરા ભાવના

ફિર તપકી શોધક વહ્નિ જગે
કર્મોંકી કડિયાં તૂટ પડેં;

સર્વાંગ નિજાત્મ પ્રદેશોં સે,

અમૃત કે નિર્જર ફૂટ પડેં.

આત્માના સમ્યક્જ્ઞાન-સંવેદન સહિત સમસ્ત પૌદ્ગલિક ભોગેચ્છાની ત્યાગભાવના સ્વરૂપ તપથી અનાદિ બંધ પ્રવાહરૂપ કર્મશૃંખલા તૂટતી જાય છે અને દ્રવ્ય કર્મપુદ્ગલો તેમજ ભાવકર્મોની કમશઃ નિર્જરા થાય છે. વળી, આત્માના સર્વ અસંખ્યાત પ્રદેશોથી અતીન્દ્રિય આનંદ અમૃતનાં ઝરણાં પ્રગટી આત્મા નિજાનંદની મસ્તીમાં જેટલો રસલીન-તરબોળ થાય છે તેટલી નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૦) લોક ભાવના

હમ છોડ ચલે યહ લોક તભી
લોકાંત વિરાજે ક્ષણમેં જા;
નિજ લોક હમારા વાસા હો,
શોકાંત બને ફિર હમકો ક્યા.

જે મહાજ્ઞાની ધર્માત્મા સામ્યભાવ પ્રગટ કરી ચૈતન્યસ્વરૂપ નિજ-લોક અનુપ્રેક્ષાની (સ્વભાવમાં વિશેષ વિશેષ એકાગ્રતાની) પુનઃ પુનઃ ભાવના કરે છે તે સકલ કર્મનો ક્ષય કરી લોકાગ્રે બિરાજમાન થાય છે. આ લોક અર્થાત્ ચતુર્ગતિ દુઃખદાયી સંસાર છોડીને (ભવના ભાવ પરિત્યાગીને) લોકાગ્રે સિદ્ધ-લોકમાં બિરાજમાન થવાથી, દેહાતીત સ્વરૂપ નિજ ચૈતન્ય લોકમાં શાશ્વત નિવાસ થાય છે અને શોક રહિત શાશ્વત અનંત સુખનો ભોગવટો થાય છે; તો પછી તેથી અધિક બીજું અમને જોઈએ પણ શું ?

ઉલટાનું ઊર્ધ્વ-મધ્ય-અધો લોકના પૌદ્ગલિક સંબંધોની નિરર્થક ભોગેચ્છા તો મહાન દુઃખની ખાણ છે. ૧૪ રાજુ પ્રમાણ ત્રણ લોકમાં જન્મનિવાસ કરવા સંબંધી અનુકૂળ-પ્રતિકૂળતાની કલ્પના ક્યારે તૂટે એવું વારંવાર સમ્યક્ ચિંતવન કરવું, જેથી સર્વત્ર હર્ષ-શોક રહિત સમતાભાવમાં રહી શકવાનો ઉદ્યમ થાય.

(૧૧) બોધિદુર્લભ ભાવના

જાગે મમ દુર્લભ બોધિ પ્રભો !

દુર્નયતમ સત્વર ટલ જાવે;

બસ જ્ઞાતદષ્ટા રહ જાઉં,

મદ-મત્સર મોહ વિનશ જાવે.

અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવતું મોહધેલણ રૂપ અજ્ઞાન કે જે મને સુગમ થઈ ગયું હોવાથી તેને

સમાજ-સંસ્થા દર્શન

સંસ્થાના આગામી કાર્યક્રમોની રૂપરેખા

તારીખ	તિથિ	વાર	વિગત
૧૮-૧૦-૨૦૨૪	આસો વદ-૧	શુક્રવાર	શ્રી આત્મસિદ્ધિ રચના દિન તથા લઘુરાજ સ્વામીની જન્મતિથિ
૩૦-૧૦-૨૦૨૪ થી ૦૨-૧૧-૨૦૨૪	આસો વદ-૧૩ થી કારતક સુદ-૧	બુધવાર થી શનિવાર	દીપાવલી આરાધના શિબિર
૦૬-૧૧-૨૦૨૪	કારતક સુદ-૫	બુધવાર	શ્રી જ્ઞાનપંચમી
૧૫-૧૧-૨૦૨૪	કારતક સુદ-૧૫	શુક્રવાર	પરમકૃપાળુદેવ જન્મજયંતિ (દેવદિવાળી)
૩૦-૧૧-૨૦૨૪ થી ૦૨-૧૨-૨૦૨૪	કારતક વદ-૧૪ થી માગસર સુદ-૧	શનિવાર થી સોમવાર	પૂજ્યશ્રીની જન્મતિથિ નિમિત્તે શિબિર

સંસ્થાના સ્વાધ્યાયહોલમાં ચિત્રપટોની પુનઃ સ્થાપનાના ભવ્ય કાર્યક્રમનું આયોજન

પૂજ્ય સંતશ્રી આત્માનંદજીની જન્મતિથિ તા. ૦૨-૧૨-૨૦૨૪ નિમિત્તે સંસ્થામાં તા. ૩૦-૧૧-૨૦૨૪ થી તા. ૦૨-૧૨-૨૦૨૪ દરમિયાન ત્રિદિવસીય આધ્યાત્મિક શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. શિબિર અંતર્ગત તા. ૦૨-૧૨-૨૦૨૪ ના રોજ સંસ્થાના સ્વાધ્યાયહોલમાં સ્થાપિત ચિત્રપટોનું પરિવર્તન અને પુનઃસ્થાપનાના ભવ્ય કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રસંગે પૂજ્યશ્રી ગોકુળભાઈ, ધરમપુરથી પૂજ્યશ્રી રાકેશભાઈ, સાયલાથી પૂજ્ય ભાઈશ્રી નલીનભાઈ, પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ વગેરે મહાનુભાવોએ આ કાર્યક્રમમાં ઉપસ્થિત રહેવાની સહર્ષ સંમતિ આપેલ છે. આ ઉપરાંત શ્રી રાજ પરિવારના અન્ય અધિષ્ઠાતાઓ તથા મહાનુભાવો પણ ઉપસ્થિત રહેશે. આ ઉપરાંત વિધાન-પૂજા, સ્વાધ્યાય, ભક્તિસંગીત વગેરે કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.

આ કાર્યક્રમો માટે આપના અમૂલ્ય સહયોગની અપેક્ષા રાખીએ છીએ. કાર્યક્રમમાં પધારવા સૌને હાર્દિક નિમંત્રણ છે. આપના આગમનની જાણ તા. ૩૦-૧૦-૨૦૨૪ સુધીમાં સંસ્થાના કાર્યલયમાં કરવા વિનંતી છે, જેથી આપની આવાસ, ભોજનાદિની સુવિધાઓ અમે સાચવી શકીએ.

બા.ઘ. પૂ. સુરેશજીની ધર્મયાત્રાનું આયોજન

(૧) તા. ૦૧-૧૦-૨૦૨૪ થી તા. ૦૫-૧૦-૨૦૨૪ દરમિયાન રાજકોટ અને જામનગર મુકામે પૂ. સુરેશજીના સ્વાધ્યાય, સત્સંગ આદિ વૈવિધ્યપૂર્ણ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. (૨) તા. ૧૮-૧૦-૨૦૨૪ થી તા. ૨૧-૧૦-૨૦૨૪ દરમિયાન કોલકાતાની ધર્મયાત્રાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે; જે અંતર્ગત શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આત્મતત્ત્વ રીસર્ચ સેન્ટર, પર્લી તેમજ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર મિશન, ધરમપુરના કોલકાતાના સેન્ટરોમાં પણ સ્વાધ્યાય યોજાશે. સંપર્ક સૂત્ર : શ્રી સંજયભાઈ બાવીસી - ૯૮૩૦૦૧૪૭૭૯

તપસ્વીની અનુમોદના

આપણી સંસ્થામાં રહીને સેવા-સાધના કરતા શાંત તથા સરળ સ્વભાવના મુમુક્ષુ આદ. શ્રી વસંતબેન સંઘવીની ચંદ્રકળા તપ (વૃત્તિસંક્ષેપ તપ) ની એક મહિનાની આરાધના સંપન્ન થઈ. પૂજ્ય બહેનશ્રીના વરદ હસ્તે તપસ્વીના પારણા કરવામાં આવ્યા. આ તપમાં સુદ એકમથી પૂનમ સુધી શુકલ પક્ષમાં તિથિ અનુસાર દરરોજ એક એક દ્રવ્યની ધારણા વધારી શકાય છે અને વદમાં એકમથી ચૌદસ સુધી એક એક દ્રવ્ય ઘટાડવામાં આવે છે. એક મહિનાનું આ ચંદ્રકળા તપ છે. આ તપ ચંદ્રપ્રભુ સ્વામી સંબંધિત છે. આ તપ દરમિયાન 'ચંદ્રખંડ વંદે' ની દરરોજ વીસ માળા કરવાની હોય છે. આ ઉપરાંત જેટલા દ્રવ્ય લેવામાં આવે તેટલા લોગસના કાઉસગ્ગ અને વંદના કરવાના હોય છે. સમગ્ર કોબા પરિવાર આદ. વસંતબાની આ તપસ્યાની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરે છે.

રક્ષાબંધન પર્વની ઉજવણી

શ્રી વિષ્ણુકુમાર મહામુનિએ શ્રી અકંપાર્યા અને ૭૦૦ મુનિઓનો ઉપસર્ગ દૂર કરી તેઓની રક્ષા કરી હતી. આ પ્રસંગની યાદમાં રક્ષાબંધન પર્વ ઉજવવામાં આવે છે. સંસ્થામાં શ્રી જિનાભિષેક બાદ શ્રી વિષ્ણુકુમાર મહામુનિની પૂજા કરવામાં આવી હતી. મુમુક્ષુવિશેષ આદ. ડૉ. રાગિણીબેને રક્ષાબંધન પર્વની કથા સંભળાવી હતી. પૂજ્ય બહેનશ્રી અને પૂજ્ય સુરેશભૈયાના સાન્નિધ્યમાં સૌએ રક્ષાસૂત્ર બાંધીને પર્વની શુભેચ્છાઓ પાઠવી હતી.

સંસ્થાના વિવિધ વિભાગોમાં આર્થિક સહયોગ આપનારા દાનવીર મહાનુભાવો

સંસ્થાના વિવિધ વિભાગોમાં આર્થિક સહયોગ આપનારા નીચેના દાનવીર મહાનુભાવોને સંસ્થા સાભાર ધન્યવાદ પાઠવે છે :-

ક્રમ	નામ	સ્થળ	રકમ	દાન
૧.	શ્રી પરાગભાઈ વિનોદરાય શાહ	વડોદરા	૧૦,૦૦૦/-	ત્યાગી ભોજનાલય, વૈયાવચ્ચ
૨.	શ્રી પરાગભાઈ બાવીશી (હ.) શ્રી દિનેશચંદ્ર બાવીશી	યુ.એસ.એ.	૫૦,૦૦૦/-	ગુરુકુળ (૧૦,૦૦૦), ભોજનાલય (૧૦,૦૦૦) જીવદયા (૧૦,૦૦૦) વૈયાવચ્ચ (૧૦,૦૦૦) મેડિકલ (૧૦,૦૦૦)
૩.	શ્રી રાજેન્દ્ર ભક્તા	યુ.એસ.એ.	\$૨૦,૦૦૦/-	શ્રી આત્મસ્મૃતિ મંદિર
૪.	શ્રી હસમુખ રઘજીભાઈ પટેલ	ખેડબ્રહ્મા	૨૧,૦૦૦/-	ભોજનાલય
૫.	શ્રી વિમલા ટી. સાવલા	મુંબઈ	૩૦,૦૦૦/-	સાધારણ
૬.	શ્રી બકુલભાઈ પ્રતાપચંદ પારેખ	ચેન્નાઈ	૫૧,૦૦૦/-	દિવ્યધ્વનિ (૨૧,૦૦૦) જીવદયા ચબૂતરા નિર્માણ (૩૦,૦૦૦)
૭.	શ્રી પ્રફુલભાઈ જે. લાખાણી	કોબા	૪૫,૦૦૦/-	દિવ્યધ્વનિ (૨૧,૦૦૦) વૈયાવચ્ચ (૨૪,૦૦૦)

સંસ્થાના સુવર્ણજયંતી મહોત્સવ નિમિત્તે યોજાયેલ વૈવિધ્યપૂર્ણ કાર્યક્રમોની તસવીરો

તલોદ (સાબરકાંઠા) માં સત્સંગ

વૃક્ષારોપણ (તલોદ)

રખિયાલ મુકામે સત્સંગ

લક્ષ્મીપુરા મુકામે સત્સંગ

જૈન દેરાસર, મીઠાખળી, અમદાવાદ

યોગપ્રવૃત્તિ, મુંબઈ

Registered under RNI No. : GUJGUJ/2008/25883

Permitted to post at Ahmedabad PSO on 15th of every month under Postal Regd. No. : G-GNR-356
issued by DY.SPO Gandhinagar Valid upto 31-12-2026 - Publication Date 15th of every month

જીવનસૂત્ર

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર અધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્યુત્ત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)
કોબા-૩૮૨૪૨૬, જિ. ગાંધીનગર (ગુજરાત)
મો. ૯૪૨૮૬ ૬૨૩૮૬, ૯૪૨૮૬ ૬૨૩૭૬
E-mail : mail@shrimadkoba.org, Web : www.shrimadkoba.org

સંસ્થા પ્રકાશિત દિવાળી પુસ્તિકા
‘જીવનસૂત્ર’
નું મુખપૃષ્ઠ

‘દિવ્યધ્વનિ’ સપ્ટેમ્બર - ૨૦૨૪ ના અંક માટે નીચેના પ્રત્યેક દાનવીર મહાનુભાવોનો રૂા. ૨૧,૦૦૦/- નો આર્થિક સહયોગ સાંપડ્યો છે. સંસ્થા તેઓશ્રીઓના આ ‘જ્ઞાનદાન’ની અનુમોદના કરે છે.

૧ શ્રીમતી હર્ષાબેન મનોજભાઈ સંઘવી પરિવાર, અમદાવાદ
હસ્તે : શ્રી બિપીનભાઈ મણિયાર

૨ શ્રીમતી નીકિતાબેન મહેન્દ્રભાઈ મહેતા પરિવાર, પૂના

૩ શ્રી તરલાબેન દિનેશભાઈ બાવીસી પરિવાર, રાજકોટ

Printed & Published by Smt. Dr. Sharmisthaben M. Soneji on Behalf of
Shrimad Rajchandra Adhyatmik Sadhana Kendra - Koba - 382 426. Dist. Gandhinagar (Gujarat).
Printed at Bhagwati Offset, 16/C, Bansidhar Estate, Bardolpura, Ahmedabad - 380 004. **Editor** : Shri Mitesh A. Shah

To,